

ŽVILGSNIS Į PASAULĮ

ACTEKAI

Pažintis su actekų, inkų ir majų gyvenimu – jų tikėjimu, kultūra ir klestinčiomis civilizacijomis

ELIZABETH BAQUEDANO

ŽVILGSNIS Į PASAULĮ

ACTEKAI

alma littera
VILNIUS 1999

Peru mumijos puošmena

Actekų aukojimo peilis

Vidurio Amerikos žemdirbystės įrankiai

Molinė actekų fleita

Apeigų urna, vaizduojanti Čaką, majų lietaus dievą

Serenčiai, actekų aukoti deivėms

Močės indas, vaizduojantis žvejį valtyje

Peru sidabro indas

Nefritinė olmekų kaukė

ŽVILGSNIS Į PASAULĮ

Piesta ir grūstuvas su aitriąja paprika

ACTEKAI

Parašė
ELIZABETH BAQUEDANO

Fotografavo
MICHEL ZABÉ

Actekų kariuomenės vadas

Actekų kaukolės kaukė

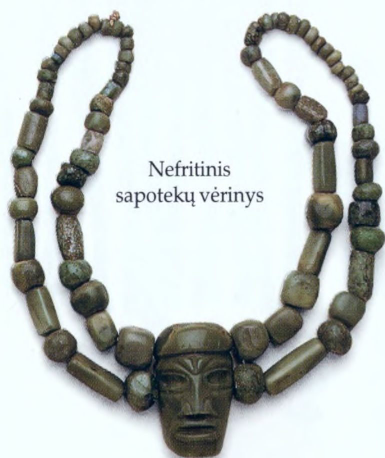
Inkų vėrinys iš turkio, kriauklių ir aukso karolių

A DORLING KINDERSLEY BOOK

Toltekų karys kojotas, inkrustuotas perlamutru

Karys su plunksniniu galvos apdangalu

Nefritinis sapotekų vėrinys

903/904
UDK 0875.5:972
Ba 395

A DORLING KINDERSLEY BOOK
„www.dk.com"

Toltekų karys

Versta iš: EWG (Eyewitness Guide)
Elizabeth Baquedano AZTEC
Dorling Kindersley, London, 1997

Knygos redaktorė Christine Webb
Meninis redaktorius Andrew Nash
Vyriausioji redaktorė Helen Parker
Vyriausioji meninė redaktorė Julia Harris
Leidėja Catherine Semark
Nuotraukų konsultantė Cynthia Hole
Mokslinė konsultantė Céline Carez
Papildomos nuotraukos Andy Crawford, Dave Rudkin

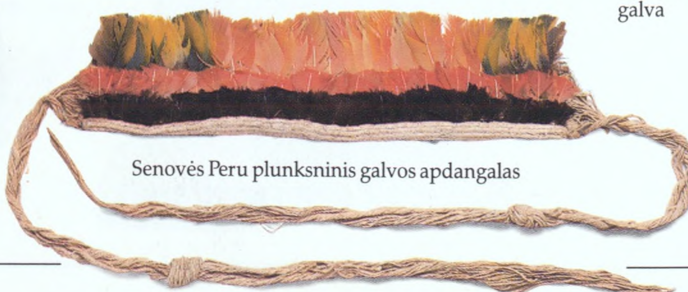
Iš anglų kalbos vertė DIANA BUČIŪTĖ
Redagavo BRONĖ BALČIENĖ
Kompiuteriu maketavo LIGITA PLEŠANOVA

ISBN 9986–02–660–1
SL 412. Išleido leidykla „Alma littera",
Šermukšnių g. 3, 2600 Vilnius
Puslapis Internete: http://www.aiva.lt/AlmaLittera

Plunksninė Peru vėduoklė

Medžiaginė Čankajaus lėlė

Misteko galva

Senovės Peru plunksninis galvos apdangalas

Turinys

Čakmoolas iš actekų
Didžiosios šventyklos

Actekai, majai ir inkai

XVI A. ISPANŲ UŽKARIAUTOJAI Amerikoje susidūrė su dviem didžiomis civilizacijomis – viena Vidurio Amerikoje (actekų ir majų valdomoje teritorijoje, kurią archeologai vadina Mezoamerika), o kita Pietų Amerikoje (centrinėje Andų kalnų srityje, kur viešpatavo inkai). Šiose srityse gyveno įvairiausios gentys ir tautos, garsios puikiais meno dirbiniais, įspūdingais miestais ir savitu požiūriu į gyvenimą.

Tvirtus čia klestėjusių imperijų ekonominės, politinės ir socialinės sanklodos pagrindus buvo padėjusios ankstesnės Amerikos kultūros.

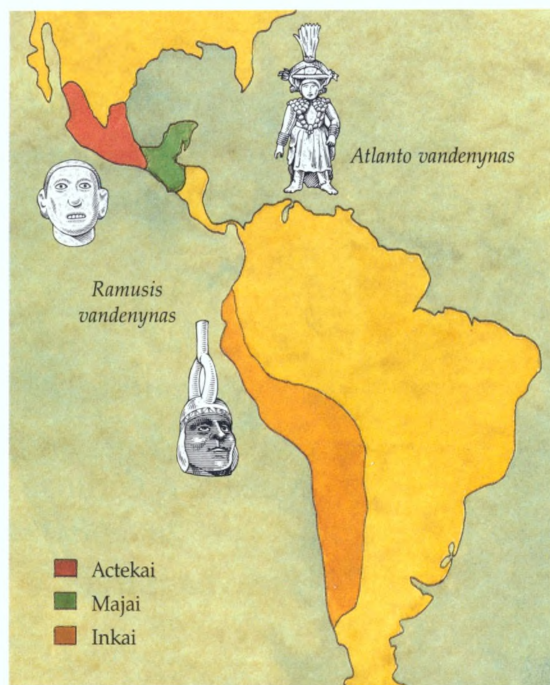
MAJAI
Majų karalystė susikūrė apie 1000 pr. Kr. ir gyvavo iki 1697 po Kr. Visus majus siejo bendra kultūra ir religija, bet jie neturėjo vienos sostinės nei valdovo. Kiekviename mieste buvo savivalda ir kilmingas valdytojas. Apie majų gyvenimą ir papročius daug sužinome iš tokių figūrėlių kaip ši, rasta Chainos saloje.

Puošnus vėrinys

Dideli, sunkūs auskarai

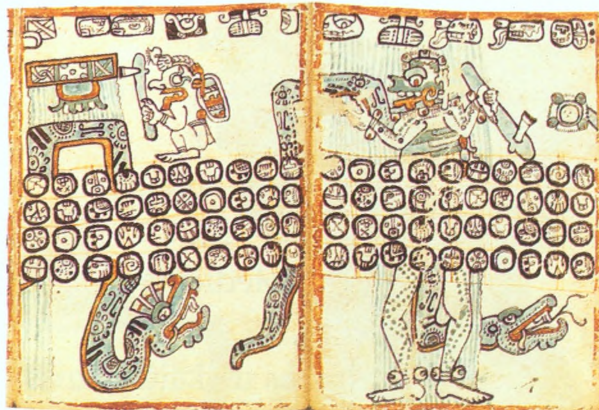
Molinė majų figūrėlė, vaizduojanti aukštos padėties žmogų

Majai buvo kresni, juodaplaukiai, įkypų tamsių akių

VIDURIO IR PIETŲ AMERIKA
Actekų imperija su sostine Tenočtitlanu driekėsi Vidurio Amerikoje tarp Ramiojo ir Atlanto vandenynų krantų, o majų karalystė užėmė rytinę dalį. Inkų imperija tęsėsi 4000 km palei vakarinę Pietų Amerikos pakrantę.

MAJŲ MOKSLAI
Majai išmanė aritmetiką ir astronomiją, be to, turėjo savą hieroglifų raštą (p. 40– 41). Iki šių dienų išlikę keturi majų kodeksai, deja, mažai tepasako apie jų istoriją, bet kalba apie apeigas, astronomiją ir kalendorius.

Majų kodeksas

ACTEKAI

Actekai buvo klajoklių gentis, kol apsistojo Meksikos slėnyje, pelkėtame Teskoko ežero krašte, ir įkūrė Tenočtitlano miestą. Jis plėtėsi, jo reikšmė augo, kol galiausiai jis tapo galingos Actekų imperijos sostine. Actekai užkariavo daug tautų ir reikalavo iš jų duoklės (p. 26–27). Actekai buvo kresni, rudaodžiai ir plačiaveidžiai.

TENOČTITLANO ATRADIMAS

Pasak actekų mitų, *Huicilopočtlis*, jų genties dievas, pažadėjęs parodyti vietą, kur jie turį apsistoti ir pastatyti savo didžiąją sostinę Tenočtitlaną. Jis liepęs ieškoti erelio, tupinčio ant kaktuso su gyvate snape. Šis pirmasis Mendosos kodekso (knygos, pasakojančios actekų istoriją) puslapis vaizduoja Tenočtitlano įkūrimą 1325 ar 1345. Šioje vietoje dabar stovi Meksiko miestas.

Medinė taurė, arba *kero*, ant kurios pavaizduotas inkas su ietimi ir skydu

INKŲ AUKSAS

Inkai puikiai apdirbdavo metalus: sidabrą, varį ir auksą (p. 50–51). Tokių moters figūrėlių kaip ši rasta tarp inkų aukų dievams.

ANDŲ GYVENTOJAI

Inkų imperija tapo galingiausia valstybe Andų aukštikalnėse 1438, kai inkai nukariavo žemes aplink Kusko miestą ir padarė jį savo sostine. Jie užkariaudavo provincijas ir prijungdavo jas prie savo imperijos. Gera administracinė sistema padėjo jiems valdyti visą imperiją. Andų krašto žmonės paprastai būdavo maži, rudaodžiai, tiesiais juodais plaukais.

Akmeninė acteko galva

Močės indas su žmogaus atvaizdu

Vidurio Amerikos tautos

VIDURIO AMERIKA – viena iš dviejų Amerikos sričių (antroji – Centriniai Andai), kur iki 1519, iki užkariautojų ispanų įsiveržimo, klestėjo miestų civilizacijos, arba „aukštosios kultūros“. Tai, kad gyventojai čia statė įspūdingas piramides ir šventyklas (p. 30–31), turėjo didžiulius turgus (p. 26–27), kamuolio žaidimą (p. 58–59), šventąjį kalendorių, hieroglifų raštą (p. 40–41), būrį dievų (p. 32–33) ir aukojo žmones (p. 36–37), išskiria šias sritis iš kaimyninių kraštų. Vidurio Amerikos kultūros istorija dalijama į tris pagrindinius periodus: priešklasikinį, klasikinį ir poklasikinį, apimančius laikotarpį maždaug nuo 2000 pr. Kr. iki ispanų užkariavimo (p. 62–63). Per šiuos periodus Vidurio Amerikoje suklestėjo ir žlugo daugelis civilizacijų. Priešklasikiniu periodu viešpatavo olmekų kultūra. Klasikiniu periodu iškilo didi Teotihuakano kultūra ir majai. Poklasikinis periodas – tai karų, nesantaikos, karingų toltekų ir actekų imperijų laikotarpis.

KARIAUTOJAI
Išaugusi Actekų imperija buvo stipri ir klestinti. Nukariautas sritis prižiūrėjo galinga actekų kariuomenė. Šis piešinys vaizduoja kariuomenės vadą.

MAJŲ APEIGOS
Religija kiekvieno majo gyvenime buvo didžiai svarbi. Dievų garbei majai pastatė nuostabias šventyklas ir kitus pastatus. Jie buvo išpuošti raižiniais (durų raižinys viršuje vaizduoja moterį, traukiančią kraują sau iš liežuvio). Savo kraujo aukojimas buvo paplitęs visoje Vidurio Amerikoje.

VIDURIO AMERIKOS ŽEMĖLAPIS
Vidurio Amerika – geografinė ir kultūrinė sritis. Tuo metu, kai ją užkariavo ispanai, ji apėmė dabartinę centrinę ir pietinę Meksiką, Jukatano pusiasalį, Gvatemalą, Belizą, Salvadorą, vakarinį Hondūro pakraštį ir nedidelę Nikaragvos bei šiaurinės Kosta Rikos dalį.

TOLTEKAI
Toltekų civilizacija su sostine Tula klestėjo 900–1187. Toltekai buvo tikri architektūros ir meno meistrai, o kartu karinga visuomenė, kaip rodo daugybė karių skulptūrų. Šis karys (kairėje), pakėlęs rankas, matyt, laikė altorių. Toltekai darė didelę įtaką majų žemėse poklasikiniu periodu, todėl toltekų ir majų skulptūros ir architektūros paminklai kartais turi panašumo.

MISTEKAI
Kodeksai byloja, kad mistekų kultūra siekia VII a. Ji egzistavo iki ispanų užkariavimo. Mistekai lipdė nuostabius puodus, be to, labai domėjosi istorija ir aprašė savo kilmę kodeksuose (p. 40–41), kurių nemažai išliko iki šių dienų.

Tokia puošyba panaši į mistekų kodeksų piešinius

Mistekai garsėja puodų puošyba

Skylutė lezgelyje auskarui įverti

Kaukės, matyt, buvo mirusiųjų portretai

Žalio akmens kaukė iš Teotihuakano

TEOTIHUAKANAS
Teotihuakano kultūra klestėjo 1–750 m. ir buvo įtakingiausia Vidurio Amerikoje. Teotihuakano miestas – įspūdingiausias Amerikos miestas. Apie žmonių išvaizdą nedaug težinome, bet iš Teotihuakane rastų kaukių galime spręsti, kaip jie atrodė.

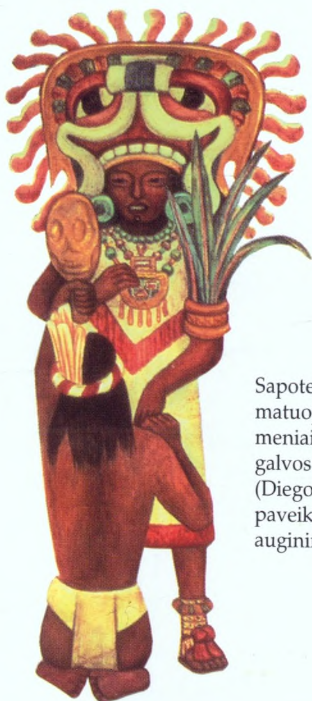

Bazalto galva siekia 1,5 m aukščio ir sveria daugiau kaip 20 tonų

MILŽINIŠKA GALVA
Olmekų krašto širdyje, Meksikos įlankos pakrantės žemumoje, rastos kelios tokios galvos. Galbūt tai kamuolio žaidėjų galvos arba valdovų ar vadų „portretai".

OLMEKAI
Olmekų civilizacija klestėjo maždaug 1200–200 pr. Kr. Kitos Vidurio Amerikos kultūros paveldėjo iš jų plokščiaviršūnius pilkapius, kamuolio žaidimo aikštes ir hieroglifų raštą. Olmekų dirbinių rasta daugelyje vietų. Jų menas natūralistinis ir simbolinis. Ši figūrėlė, regis, vaizduoja plikagalvį kūdikį.

Veido bruožai panašūs į Pietryčių Azijos tautų bruožus

Sapotekų didikas matuojasi brangakmeniais nusagstytą galvos apdangalą (Diego Riveros paveikslo „Kukurūzų auginimas" detalė)

SAPOTEKAI
Sapotekų civilizacija su sostine Monte Albanu iškilo apie 600 pr. Kr. ir žlugo apie 800 po Kr. Tuo metu sapotekų valstybė buvo viena iš didžiausių Vidurio Amerikoje. Sapotekai pasižymėjo plunksnų dirbiniais ir aukso papuošalais.

Olmekų figūrėlė, vaizduojanti plikagalvį kūdikį

Inkai ir jų protėviai

NASKA
Naskos kultūros žmonės gyveno pietiniuose Peru pakrantės slėniuose 300 pr. Kr.–600 po Kr. ir garsėjo audimu, metalo apdirbimu bei kitais amatais. Tačiau Naskos kultūra ypač išsiskiria keramika, ištapyta realistinėmis ir mitologinėmis scenomis.

Inkų imperijai, sėkmingai klestėjusiai Pietų Amerikoje, pagrindus padėjo daugybė Andų kultūrų. Šios kultūros nepaliko jokių rašytinių istorijos paminklų, apie jas sužinome tyrinėdami jų architektūrą, keramiką ir kapų radinius. Archeologai nustatė atskirus kultūrinės raidos laikotarpius, kurie baigėsi inkų įsiviešpatavimu. Pirmosios visuomenės susidarė apie 1800 pr. Kr. Nuo to laiko iki inkų pasirodymo XV a. viduryje nuolat iškildavo įvairios kultūros ir pamažu tapdavo klestinčiomis civilizacijomis su savita socialine, politine ir ekonomine sankloda, įvairiais amatais ir religija – daugelio dievų kultu. Tarp Peru pakrantės dykumų susikūrė tokios civilizuotos valstybės kaip Naska, Močė ir Čimu. Kalnų krašte iškilo Huario ir Tiahuanako kultūros. 1438–1534 visų jų elementai susiliejo ir padėjo sukurti Inkų imperiją.

INKŲ DIDIKAI
Scenos, nutapytos ant indų ir kitų daiktų, suteikia mums žinių apie Andų gyvenimą ir kultūrą. Pvz., inkų didikai paprastai nešiodavosi ietį, kaip rodo šis piešinys ant medinės taurės, arba *kero*.

Aukštas Močės asmuo su galvos raiščiu, papuoštu jaguaro galva, ir auskarais

MOČĖ
Močės kultūros žmonės viešpatavo šiaurinės Peru pakrantės dykumose, maždaug nuo Kristaus laikų iki 600 po Kr. Jie buvo įgudę auksakaliai ir audėjai, puikūs puodžiai. Žmonių, augalų, gyvūnų ir dievų atvaizdai ant įvairiausių jų dirbinių daug pasako apie jų gyvenimą.

TIAHUANAKAS
Tiahuanako imperija klestėjo Peru aukštikalnėse maždaug 500–650. Tai buvo stipri valstybė su įspūdingu apeigų centru.

Molinis Tiahuanako jaguaras

Tiahuanako ir Huario mene matome daug tų pačių simbolių, ypač kačių giminės plėšrūnų

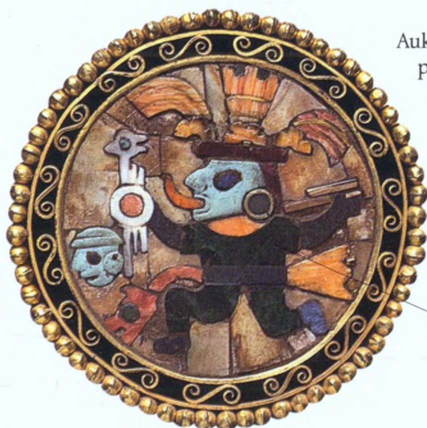
HUARIS
Huario valstybė (500–900) buvo šalia Tiahuanako. Tai buvo aukštos kultūros valstybė su pažangia drėkinimo sistema ir savita architektūra. Ji plėtėsi užkariaudama kaimynines sritis. Kitos Andų kultūros perėmė daug Huario išradimų, pvz., puodų lipdymo techniką. Huaris turėjo ir savitą meno stilių. Įprastas jo motyvas – sparnuoto „angelo“ figūra.

ČANKAJUS
Čankajus buvo nedidelė karalystė, klestėjusi maždaug 900–1476. Ji gavo vardą nuo vieno Peru pakrantės vidurio miesto. Čankajus pasižymėjo nepakartojamu architektūros, audimo ir keramikos stiliumi. Čankajaus amatininkai lipdė tokius savitus keramikos dirbinius kaip ši moters ištiestomis rankomis figūrėlė.

Akys paryškintos linijomis

INKŲ IMPERIJA (TAHUANTINSUJU)
Inkų imperija su sostine Kusku XV a. ir XVI a. pradžioje užėmė didelį Pietų Amerikos plotą. Imperija driekėsi apie 4000 km vakarine Pietų Amerikos pakrante – jos dykumomis, aukštikalnėmis ir žemumos džiunglėmis. Ji apėmė didžiąją dalį dabartinės Peru, dalį Ekvadoro, Bolivijos, šiaurės vakarų Argentinos ir nemažą dalį Čilės.

Auksinis Čimu ausies papuošalas, inkrustuotas pusbrangiais akmenimis

Čimu karys laiko aukos galvą

Čankajaus figūrėlė ištiestomis rankomis

ČIMU
Didžiulė Čimu imperija (1000–1470) turėjo nuostabią sostinę – Čan Čano miestą tame pačiame pakrantės ruože, kaip Močė. Šią imperiją galiausiai užkariavo inkai. Čimu pasižymėjo aukšta kultūra, turėjo gerų architektų. Šis įmantrus aukso papuošalas byloja apie Čimu auksakalių meistriškumą.

ŽEMDIRBYSTĖS DEIVĖ
Ši smilkyklė (joje buvo smilkoma derva, vadinama *kopaliu*) vaizduoja žemdirbystės deivę. Žemdirbystės deivės dažnai būdavo puošiamos klostytomis popieriaus vėduoklėmis.

Žemdirbystė

ŽEMĖS ŪKIS iki Kolumbo buvo svarbiausia senovės amerikiečių gyvenimo dalis. Žemdirbystę jie buvo ištobulinę, ir tuo metu, kai juos užkariavo ispanai, buvo didžiausi augalininkystės žinovai pasaulyje. Be kita ko, iš Vidurio Amerikos į Europą atkeliavo kukurūzai, iš Andų – bulvės (p. 24–25). Pagrindinė darbo jėga abiejose srityse buvo žmogus, nes Vidurio Amerikoje nebuvo nei nešulinių, nei kinkomų į plūgą gyvulių, o Andų gyventojai turėjo tik lamas, kurios galėjo nešti tik nedidelius nešulius. Žemdirbystės būdas priklausė nuo klimato ir geografinės padėties. Actekai didžiausią derlių išaugindavo *činampose,* žemės sklypuose, kuriuos įruošdavo pelkėtuose ežeruose.

DERLINGI SKLYPAI
Derlingose *činampose* buvo auginamos daržovės, gėlės, taip pat gydomieji augalai bei vaistažolės.

ČINAMPOS apačioje
Činampos buvo daromos atitveriant siaurus, stačiakampius rėžius pelkėtuose ežeruose. Tarp jų būdavo paliekami siauri kanalai kanojoms praplaukti. *Činampą* sudarydavo sluoksniai iš storų vandens augalų, prikirstų ežero paviršiuje, ir dumblo iš ežero dugno. Augalus supynus kaip demblius, pasidarydavo savotiški plaustai. Kiekvienos *činampos* pakraštyje, kad būtų tvirčiau, buvo sodinami gluosniai.

Derlinga žemė iš ežero dugno naudota kaip trąšos

Kukurūzai

Ilgi platūs ašmenys

ŽEMDIRBIO ĮRANKIAI

Pagrindinis žemdirbio įrankis buvo kasamoji lazda, arba *uiktli*. Ji buvo naudojama ir žemei purenti, ir pasėliams sodinti.

KASAMOJI LAZDA
Kasamosios lazdos buvo daromos iš kiečiausio ir patvariausio medžio.

DERLIAUS METAS
Gyvenimas Vidurio Amerikoje ir Andų srityje sukosi kukurūzų sėjos, auginimo ir derliaus nuėmimo ciklais.

SĖJIMAS
Ši iliustracija iš Florentino kodekso rodo, kaip actekų žemdirbys sėja kukurūzus prakapstydamas žemę kasamąja lazda.

KUKURŪZAI
Kukurūzai buvo pagrindinis majų ir actekų maistas. Tai svarbi kultūra ir dabar.

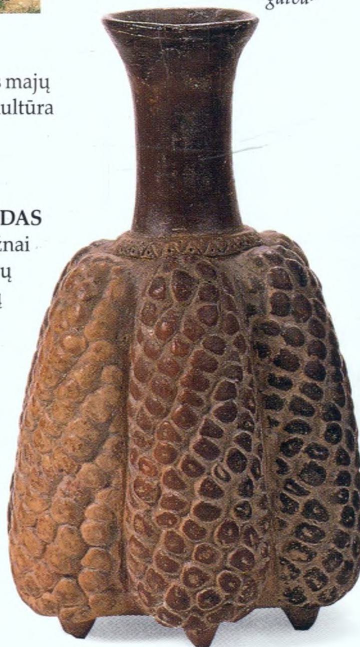
Medinis kotas

Akmeninė galva

KIRVIS
Kirviais buvo kapojama arba kalama kaip plaktukais.

Naskos puodynė, vaizduojanti žemdirbį su augalais rankose

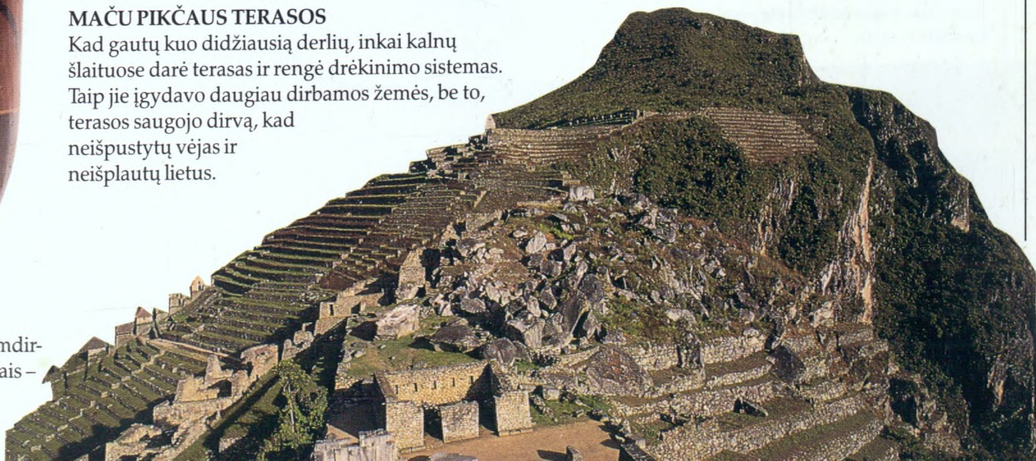

BURBUOLĖS INDAS
Andų indai dažnai lipdyti čia auginamų vaisių ar daržovių formos. Kukurūzai atėjo iš Vidurio Amerikos, bet buvo plačiai auginami visame Amerikos žemyne.

Galva pririšta virve prie koto

KAUPTUKAS
Šiuo įrankiu buvo purenama dirva.

MAČU PIKČAUS TERASOS
Kad gautų kuo didžiausią derlių, inkai kalnų šlaituose darė terasas ir rengė drėkinimo sistemas. Taip jie įgydavo daugiau dirbamos žemės, be to, terasos saugojo dirvą, kad neišpustytų vėjas ir neišplautų lietus.

AUGALŲ PRIEŽIŪRA
Andų srityje žemdirbystė buvo gyvenimo pamatas. Žemdirbiai prižiūrėjo pasėlius naudodamiesi paprastais įrankiais – kasamąja lazda, grumstų smulkintuvu, kauptuku.

GAGATO ŽUVIS
Pajūrio žmonės puošė indus jūros motyvais ir darė žuvų formos gagato papuošalus.

Medžioklė ir žvejyba

MEDŽIOKLĖ IR ŽVEJYBA Vidurio Amerikoje ir ypač Andų srityje buvo svarbios veiklos rūšys, nes mėsa ir žuvis sudarė dalį žmonių maisto. Anduose gyvūnų buvo gausiausia šiaurės aukštikalnėse, kur klajojo tokie dideli žinduoliai kaip vikunijos (laukiniai lamų giminaičiai) ir elniai. Vidurio Amerikoje didžiausi buvo pekariai (kiaulių giminaičiai) ir elniai. Jie buvo medžiojami lankais ir strėlėmis. Mažesni gyvūnai, tokie kaip triušiai ir šunys, buvo gaudomi tinklais. Vidurio ir Pietų Amerikos gyventojai žvejojo viską – nuo vėžliagyvių iki didelių žuvų ir jūros žinduolių – tinklais, žeberklais ir meškerėmis. Iš kietų kaktusų spyglių, kriauklių ir kaulo darėsi kabliukus. Pietų Amerikoje kabliukai buvo daromi ir iš vario.

TINKLE
Vidurio Amerikos ežerų kraštuose tinklais buvo gaudomi vandens paukščiai.

Žvejui už nugaros pririštas tinklas

ŽVEJYS
Šis Močės indas suąsasnapeliu vaizduoja žvejį, irkluojantį balzos medžio valtį. Peru pakrantėje tai buvo įprastas vaizdas.

ŠEIMOS VERSLAS
Daugelis amatų, tokių kaip žvejyba, buvo tėvo perduodama sūnui. Berniukai buvo mokomi žvejoti jau iš mažens ir keturiolikos metų plaukdavo žvejoti vieni.

ŽVEJŲ TINKLAS
Tenočtitlane ir aplink jį žmonės ežeruose gaudė žuvis ir vandens paukščius, semdavosi šviežio vandens gerti, be to, drėkindavo juo pasėlius. Kartais žuvis kanojomis gabendavo parduoti į turgų. Ir dabar tinklai Meksikoje panašūs į tuos, kuriuos nerdavo actekai ir kitos senovės tautos. Įprasčiausias actekų tinklas buvo maišo pavidalo, kaip šis, nunertas iš agavos pluošto.

Actekai ir majai skobdavo kanojas iš rąstų

Valtelė iš supintų nendrių

NENDRIŲ LUOTAS
Ten, kur stigo medienos – medžių augo mažai ar jų visai nebuvo, laiveliai buvo pinami iš nendrių. Tokių „plaustų" ir dabar yra Andų aukštikalnėse apie Titikakos ežerą ir pajūryje. Didelės 4,5–6,1 m ilgio valtys būdavo su mediniu stiebu, ant kurio buvo keliama ir nuleidžiama nendrinė burė.

ELNIO MEDŽIOKLĖ
Šioje gražioje majų lėkštėje iš Jukatano, išmargintoje juodais ir šviesiai oranžiniais dažais, vaizduojama gyva medžioklės scena. Medžiotojas centre jau pagavęs elnią ir neša persimetęs per galvą ir pečius. Jį supa kiti medžiotojai, persirengę elniais, kad suklaidintų gaudomą gyvūną.

Medžiotojas, nešantis elnią

Medžiotojas, persirengęs žvėrimi

MIRTINAS GINKLAS
Svaidykles medžiotojai ir inkų kariai naudojo kaip tolimo veikimo ginklus. Jos buvo daromos iš supintos lamų vilnos. Į nedidelį kapšelį buvo dedamas akmuo. Žmogus, laikydamas svaidyklę už abiejų galų, įsukdavo ją aplink galvą. Paleidus vieną galą akmuo skriedavo tiesiai į taikinį. Jo smūgis galėjo būti mirtinas.

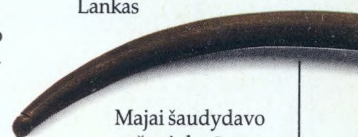
Akmuo dedamas į pintą vilnos kapšelį

PAUKŠTIS RANKOJE
Pietų Amerikos senovės gyventojų menas byloja apie jų užsiėmimus. Ant šio medinio puodelio nutapytas vyras, medžiojantis paukščius.

LANKAS IR STRĖLĖ *dešinėje*
Lankai, strėlės ir iečiasvaidžiai (apačioje) iš pradžių buvo naudojami centrinėje Meksikoje, o paskui perimti majų. Lankais su strėlėmis žvėrys buvo medžiojami iš tolo, kaip ir trumpakotėmis ietimis ar svaidyklėmis.

Lankas

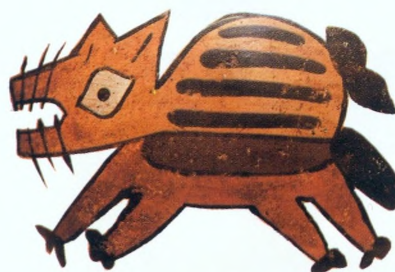

Majai šaudydavo žuvis lagūnose strėlėmis

Strėlė

Strėlės antgalis, padarytas iš obsidiano

NASKOS LAPĖ
Ši lapė buvo viena iš Naskos puodo puošmenų. Lapės paprastai simbolizavo karą, bet taip pat buvo laikomos kenkėjais ir užmušamos kuokomis.

Ietis

IETIS IR IEČIASVAIDIS
Ietys (viršuje) būdavo su ugnyje užgrūdintais akmens ar obsidiano antgaliais. Jos buvo paleidžiamos iečiasvaidžiu, arba *atlatliu* (apačioje). Tai buvo ilgas medinis strypas su įranta viduryje.

Iečiasvaidis

Skylės pirštams

Ieties kotas buvo įstatomas į šią įrantą

Vidurio Amerikos miestai

VIDURIO AMERIKOS TAUTOS statė miestus įvairiose vietovėse, kur buvo nevienodos geografinės ir klimatinės sąlygos. Vienus – aukštikalnėse, kitus – džiunglėse ar pajūrio ruože. Olmekai statė savo miestus atogrąžų srityse, o Teotihuakano gyventojai, toltekai ir actekai – aukštikalnėse. Majų miestai kilo tiek kalnuose, tiek žemumose. Laikui bėgant miestai augo. Olmekai (1200 pr. Kr.) gyveno mažuose miestuose, o Teotihuakane (200 po Kr.) buvo jau 150 000 ar dar daugiau gyventojų. Miesto centras buvo paliekamas religiniams ir visuomeniniams pastatams, taip pat valdovų ir kitų išrinktųjų rūmams. Paprastų žmonių namai buvo statomi už šios teritorijos ribų.

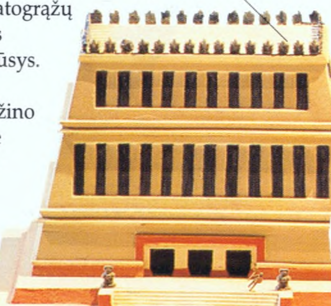

Kastiljo piramidė šventykla Čičen Icoje

ČIČEN ICA
Majų miestas Čičen Ica buvo pastatytas Jukatano pusiasalio viduryje, strateginėje vietoje. Jis tapo svarbiu prekybos centru ir palaikė ryšius su daugeliu sričių. Manoma, kad čia įsikūrė užkariautojai toltekai.

MIESTAI DUOKLININKAI
Mendosos kodeksas (p. 7) išvardija miestus, kurie mokėjo duoklę Tenočtitlanui, ir reikalaujamas gėrybes. Kiekvienas iš šių hieroglifų (kairėje) reiškia pavaldų miestą.

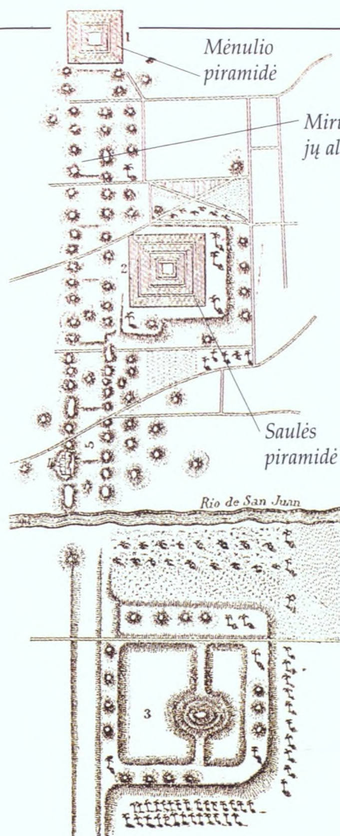

Užrašų šventykla Palenkėje

PALENKĖ
Ši majų šventykla stovi Palenkėje, tarp atogrąžų džiunglių. Piramidėje buvo paslėptas valdovo Pakalio (p. 53) laidojimo rūsys. Jis valdė 68 metus, o 683 buvo palaidotas šioje didingoje amžino poilsio vietoje. Jo sarkofage buvo nepaprasto grožio nefrito dirbinių.

Lietaus dievo Tlaloko šventnamis

Šventyklos laiptai

Actekų Didžioji šventykla

TEOTIHUAKANO STILIUS
Daugelis Teotihuakano statinių buvo pastatyta tuo pačiu stiliumi. Juos sudarė nuožulnus pagrindas ir plokščias stačiakampis viršus. Šių architektūros bruožų esama ir kai kuriuose majų miestuose, pvz., Tikalyje Gvatemaloje.

TEOTIHUAKANO PLANAS
Tai Teotihuakano apeigų centro planas. Pagrindinė jo ašis – Mirusiųjų alėja. Įspūdingiausios piramidės – Saulės piramidė ir Mėnulio piramidė. Visi pastatai Teotihuakane buvo ištapyti, kai kurie mitologinėmis scenomis.

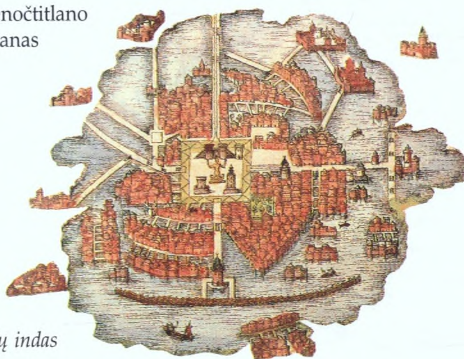
Šventykla B, arba Kecalkoatlio šventykla

TULA
Toltekų sostinė Tula atspindi karių laikotarpio pradžią. Nors Tula buvo dievo Kecalkoatlio, karo ir žmonių aukojimo priešininko, sostinė, ginkluotų karių skulptūrų matome visur, taip pat ir piramidžių šventyklų viršuje.

TOLTEKŲ KARYS
Tai vienas iš karių, stovinčių Šventyklos B viršuje. Šie kariai kadaise laikė stogą. Karys ginkluotas iečiasvaidžiu, o drugelio pavidalo krūtinės šarvas rodo jį esant karį.

Tenočtitlano planas

TENOČTITLANAS
Šis europiečių nupieštas Tenočtitlano, materialinės ir dvasinės Actekų imperijos širdies, planas (kairėje) rodo, kad miestas pastatytas ant ežero ir jį kerta keturi per pylimus nutiesti keliai. Konkistadorai aprašė dideles, plačias ir tiesias gatves. Centre stovėjo actekų Didžioji šventykla (p. 30–31), skirta lietaus dievui ir karo dievui, kuris buvo actekų genties dievas. Šis modelis (apačioje) vaizduoja Didžiąją šventyklą šventojoje teritorijoje. Iškart už apeigų centro buvo rūmai, karių mokyklos, šventnamiai ir kamuolio žaidimo aikštė (p. 58–59).

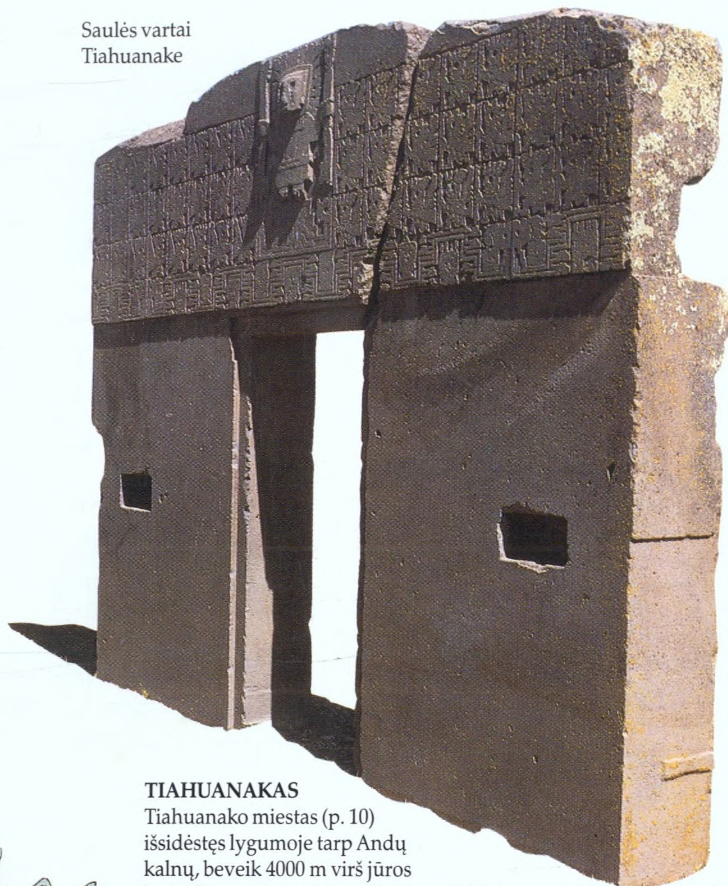
Karo dievo Huicilopočtlio šventnamis

Paaukotų žmonių kaukolės

Žarijų indas

Andų miestai

ANDŲ SRITIES GYVENTOJAI gyveno arba aukštikalnėse, arba pajūrio ruože. Jie statė miestus atsižvelgdami į vietą, iš jiems prieinamų vietinių medžiagų. Tipiškas aukštikalnių statinys turėjo šlaitinį šiaudų stogą ir mūro sienas. Pajūryje pastatai paprastai būdavo iš plaušaplyčių (nedegtų molio ir kapotų šiaudų plytų) su nudažytomis moliu tinkuotomis sienomis ir plokščiais stogais. Aukštikalnių miestai, pvz., Maču Pikčus, nebuvo statomi pagal taisyklingą planą, kaip lygiose pakrantės srityse, pvz., Čan Čanas. Pirmieji gyvenamieji pastatai datuojami IV a. pr. Kr. Visuomeninius statinius – valdžios rūmus, sandėlius, tiltus ir kanalus – statė mokesčių mokėtojai. Tai buvo savotiška darbo prievolė, o statybinių medžiagų parūpindavo valstybė.

Saulės vartai Tiahuanake

TIAHUANAKAS
Tiahuanako miestas (p. 10) išsidėstęs lygumoje tarp Andų kalnų, beveik 4000 m virš jūros lygio. Jo apeigų centras garsus nuostabia architektūra ir įspūdingu akmeninių skulptūrų skaičiumi. Saulės vartai (viršuje) buvo iškirsti iš vieno akmens luito. Raižinys virš durų vaizduoja saulės dievą.

OLJANTAITAMBAS
Inkų miesto Oljantaitambo architektūros liekanos yra įspūdingiausios Peru. Ši durų anga pastatyta iš stačiakampių akmens luitų. Kiekvienas akmuo buvo tiksliai atkirstas ir įtaikytas į savo vietą.

INKŲ MŪRININKAI
Inkai garsėja kaip puikūs mūrininkai. Jie paprastu akmens kūju atskeldavo milžiniškas akmenų plytas ir nugludindavo drėgnu smėliu. Plytos taip glaudžiai suguldavo, kad net nereikėjo skiedinio.

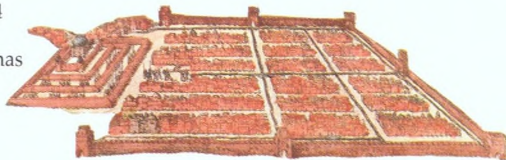
Paukščio motyvas ant plaušamolio sienos, Čan Čanas

PLAUŠAMOLIO PUOŠMENA
Čimu žmonės puošdavo storas plaušamolio sienas lipdytiniais gyvūnais, paprastai susijusiais su jūra – paukščiais, žuvimis ir vyrais valtyse.

Aptvertas karališkasis kiemas Čan Čane, Čimu karalystės sostinėje

ČAN ČANAS
Čimu gyventojai statė nuostabius miestus, ir Čan Čanas, Čimu karalystės pajūrio sostinė, yra puikus pavyzdys. Miestas, statytas pagal planą, užėmė maždaug 6 km^2. Jame buvo dešimt pastatų kompleksų, kiekvienas apsuptas aukšta plaušamolio siena. Manoma, kad tai buvo Čimu karalių rezidencijos ir administraciniai centrai. Kiekvienas karalius gyveno, mirdavo ir buvo laidojamas atskirame aptvertame komplekse.

Europiečių nupieštas Kusko planas

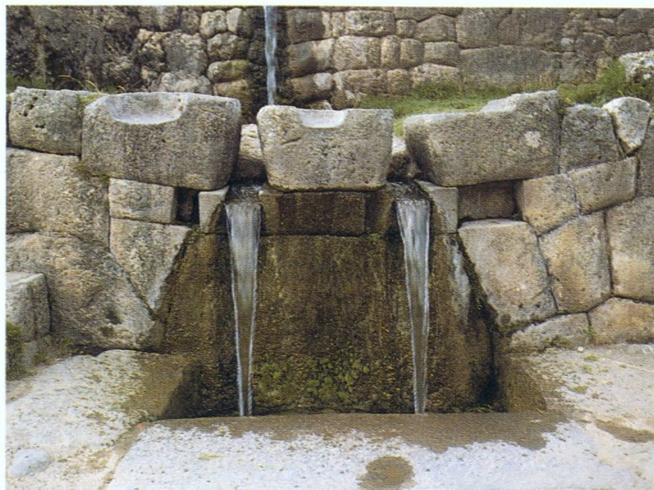
Saksahuamano tvirtovės akmeninės sienos

KUSKAS

Religinė ir politinė inkų sostinė įsikūrusi Andų širdyje ir apsupta kalnų. Siauros grįstos gatvės dalijo miestą į atskiras dalis, turinčias simbolizuoti keturias Inkų imperijos sritis. Mieste daug apeigų aikščių, rūmų ir šventyklų. Centre gyveno tik valdovai ir didikai. Šis europiečių piešinys neteisingai vaizduoja Kuską kaip siena aptvertą miestą. Didelę Kusko dalį sugriovę ispanai vėliau pastatė ant inkų griuvėsių savo miestą.

SAKSAHUAMANO TVIRTOVĖ

Kuską nuo priešų gynė Saksahuamano tvirtovė, pastatyta stačioje kalvoje, žvelgiančioje į miestą iš šiaurės. Tvirtovė buvo pastatyta iš vietinės skaldyklos akmenų, ir kiekvienas milžiniškas luitas buvo aptašytas atskirai. Šios trys nepramušamos 16 m aukščio akmens sienos saugojo tvirtovę.

Inkų maudyklė Tambo Mačajuje

INKŲ MAUDYKLĖS

Inkų rūmuose būdavo įrengtos akmeninės vonios karaliams atsipalaiduoti ir išsimaudyti. Vanduo į vonią tekėjo akmens kanalais. Ši maudyklė Tambo Mačajuje netoli Kusko buvo įrengta švento šaltinio vietoje. Joje maudėsi inkų karaliai.

MAČU PIKČUS

Tolimas Maču Pikčaus miestas, įkurtas strateginėje vietoje, Inkų imperijos pakraštyje, tikriausiai buvo pastatytas XV a. pabaigoje. Ispanų konkistadorai jo neaptiko, ir jis buvo atrastas tik 1911. Šis miestas – puikus inkų architektūros pavyzdys. Natūralią tvirtovę saugo statūs šlaitai, supa aukštos kalnų viršūnės ir ji prieinama tik iš vienos pusės. Iš 143 granito statinių apie 80 buvo gyvenamieji namai, o likusieji – šventyklos ir kiti apeigų pastatai. Maču Pikčuje buvo rasta daug mumijų, didžiuma iš jų – moterų.

Maču Pikčus

Šeima

VIDURIO AMERIKOS VYRAS, kaip sutuoktinis ir tėvas, buvo atsakingas už savo namų gerovę. Sunkiai triūsdamas ir mokėdamas mokesčius, jis turėjo išlaikyti šeimą ir valdžią. Moteris, kaip žmona ir motina, savo laiką ir jėgas skyrė namų ruošai ir vaikų priežiūrai. Mergaitės buvo mokomos austi, virti valgyti ir kitų namų ruošos darbų, o sūnūs mokėsi iš tėvų. Vaikus mokė, kaip kas išmanė, tik diduomenė turėjo mokyklas. Panašiai šeimos tvarkėsi ir Andų srityje. Tėvas dirbo, kad išlaikytų šeimą ir mokėtų mokesčius, o motina triūsdavo namie, padėdavo vyrui darbe ir rūpinosi vaikais. Paprasti inkai irgi patys turėjo mokyti savo vaikus.

APSIKABINUSI PORA
Tiek Vidurio Amerikoje, tiek Andų srityje žmona turėjo paklusti savo vyrui. Net mene moterys dažnai vaizduojamos pasyvios, o vyrai aktyvesni. Ši molinė majų skulptūra vaizduoja vyrą, apkabinusį moterį. Abu dėvi prašmatnius galvos apdangalus, auskarus ir vėrinius – tai rodo, kad jie turtingi.

Statulėlės akys ir dantys inkrustuoti kriauklėmis

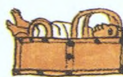
VAISINGUMO LINKĖJIMAS
Tiek Vidurio Amerikos gyventojai, tiek inkai manė, kad sutuoktiniams svarbu turėti vaikų. Actekai garbino vaisingumo deivę. Ši medinė actekų skulptūra vaizduoja jauną sijonuotą moterį nuogomis krūtimis. Galbūt tai vaisingumo deivė.

Actekų pora per vestuvių apeigas

JAUNAVEDŽIAI
Vienas iš actekų vestuvių papročių buvo surišti jaunikio apsiaustą ir jaunosios palaidinę. Jaunuosius lydėdavo šokantys ir dainuojantys vestuvininkai.

ŠVENTĖ
Kai actekams gimdavo kūdikis, būdavo švenčiama kelias dienas, per kurias astrologai nustatydavo, kada bus palanki diena duoti kūdikiui vardą.

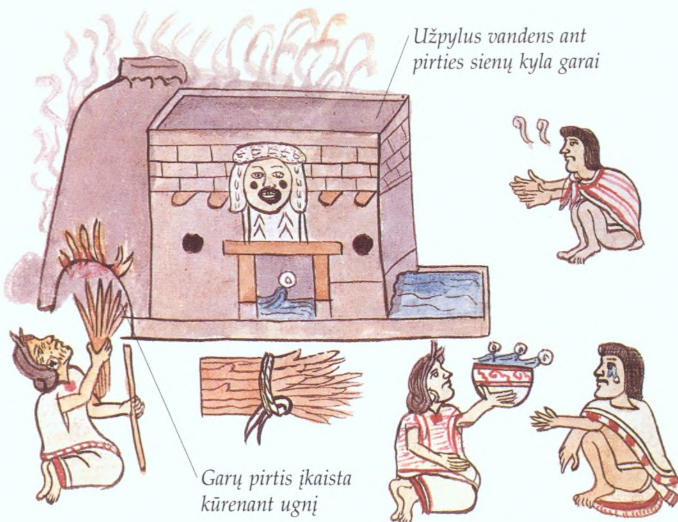
Indo ąsa-snapelis

Gimdančiai moteriai padeda dvi kitos moterys

GIMDYMAS
Gimdančioms moterims Anduose padėdavo dvynukų motinos ir kaimynės. Pribuvėjų neturėta. Po gimdymo motina su kūdikiu išsimaudydavo upėje. Virkštelės neišmesdavo, laikydavo namie.

VAIKŲ AUGINIMAS
Actekų mene dažnai vaizduojama šeima, ypač dirbančios moterys. Ši moteris po pažastimis nešasi du vaikus. Viena iš svarbiausių actekės pareigų buvo auginti vaikus, kol jie galės palikti namus ir patys sukurti šeimą.

GARŲ PIRTIS

Actekų šeima maudydavosi kasdien – tiek dėl švaros palaikymo, tiek dėl apsivalymo. Beveik prie kiekvieno namo stovėjo garų pirtis. Tai buvo nedidelis pastatas, kūrenamas židiniu. Užpylus vandens ant įkaitusių vidinių sienų, pirtis prisipildydavo garų.

MOTERIS SU NEŠULIU

Moterų pareigos Andų srityje priklausė nuo jų užimamos padėties. Moteris, kurią vaizduoja šis Močės indas, tikriausiai buvo prastuolio žmona ir prireikus turėjo padėti savo vyrui. Ši moteris neša ant nugaros sunkų nešulį. Jį prilaiko per kaktą permesta juosta.

BAUSMĖ

Nuo 11 metų nepaklusnius actekų vaikus tėvai bausdavo. Kartais dygliais jiems badydavo odą arba laikydavo virš ugnies su aitriąja paprika – kad kvėpuotų aitriais dūmais.

VAIKŲ ŽAIDIMAI

Kol vaikai dar būdavo maži ir jiems nereikėdavo padėti tėvams dirbti, jie žaisdavo namie ir kieme. Šis molinis „žaislas" – šuo su ratukais. Tokie „žaislai" rodo, kad senovės žmonės žinojo, kas yra ratas. Tačiau jie naudojo ratus tik puošimui, o ne praktiniams tikslams ir neturėjo vežimų kroviniams vežti. Ratuotų „žaislų" daugiausia rasta Meksikos įlankos pakrantės kapuose. Žaisliniai šunys galbūt turėjo padėti velionio sielai rasti poilsio vietą aname pasaulyje.

Antkaklis

Ratas sukasi ant ašies

Namuose

ACTEKAI, MAJAI IR INKAI gyveno paprastuose namuose, daugiausia su vienu kambariu ir keliais baldais. Inkų namai buvo statomi iš akmens plytų arba plaušamolio, o actekų ir majų – beveik iš plaušamolio. Visi actekų baldai tebuvo kelios nendrinių demblių lovos. Dar būta žemų stalų ir nendrinių dėžių drabužiams sudėti. Actekų namas turėjo vidinį kiemą su virtuve ir altorėliu dievams. Atskirame pastate buvo pirtis. Turtingų didikų ir aukštų pareigūnų namuose buvo daugiau kambarių, prašmatnesni baldai ir didesnis sodas.

VANDENS INDAS
Moliūgas su kieta žieve išdžiovintas dažnai būdavo naudojamas kaip indas, ypač vandeniui nešti. Šios rūšies moliūgai auga beveik visoje Amerikoje.

PATOGUS ĮRANKIS
Šukos buvo daromos iš kaulo arba medžio. Pietų Amerikoje jomis šukuoti ne tik plaukai, bet ir vilnos. Kartais šukos naudotos net puodų raštams raižyti.

NENDRIŲ DEMBLYS
Vidurio Amerikoje žmonės sėdėjo, žaidė ir miegojo ant nendrinių demblių. Toks demblys namuose, matyt, buvo tiesiamas ant grindų vietoj kilimo. Jis plonesnis už demblius, atstojusius lovą. Tokių demblių kaip šis turėjo ir turtuoliai, ir vargšai.

ACTEKŲ NAMO VIDUJE
Actekų moteriai namai buvo visas gyvenimas. Beveik kiaurą dieną ji praleisdavo namie žiūrėdama vaikus, virdama valgyti arba ausdama.

NAUDINGAS PUODAS
Šiame puode buvo laikomi skysčiai ir maistas. Padėtas ant nendrinio žiedo, jis stovėjo tiesiai.

TRIKOJIS DUBUO
Teotihuakano puodžiai lipdydavo tokius trikojus dubenis, kartais su dangčiu. Kasdieniai puodai būdavo paprasti, o kiti išmarginti raižiniais ar tapytais raštais.

Inkų durys ir langai buvo trapecijos formos: keturkampiai, bet tik su dviem lygiagrečiom kraštinėm

INKŲ NAMAS
Inkų namas, tiek pastatytas iš plaušamolio, tiek iš akmens, būdavo stačiakampis, su šiaudų stogu ir paprastai turėdavo tik vieną kambarį. Inkų namuose nebuvo baldų. Akmens luitai namams statyti būdavo iškertami taip, kad puikiai suguldavo vienas prie kito ir nereikėjo skiedinio.

Lenkta geležte greičiausiai buvo pjaustomas maistas

LENKTAS PEILIS
Įvairių formų peiliai su metalo ašmenimis buvo vadinami *tumi*. Šis Peru *tumi* padarytas iš vario ir turi kaulinę rankeną.

Rankena baigiasi gyvūno galva

KAIP GYVENO ŽMONĖS
Šis puodas rastas sename Peru kape. Jis išpuoštas ir gražesnis už puodus, kokie Andų srityje buvo naudojami kasdien valgiui virti ir valgyti. Iš tokių daiktų kaip šis puodas, randamų kapuose, mes sužinome, kaip anuomet gyveno žmonės.

Kaltas su mediniu kotu – išpjaustytu jaguaru

KALTAS SU JAGUARU
Kasdieniai Andų įrankiai, tokie kaip šis kaltas, randami šventose vietose, arba *huakose.*

TRINAMOSIOS GIRNOS
Kasdien anksti rytą moterys įkurdavo židinį ir maldavo kukurūzus trinamosiomis girnomis, arba *metlatliu* (iš vulkaninės uolienos, paprastai bazalto). Girnos buvo nepakeičiamas įrankis virtuvėje. Šiandien tokios girnos vis dar naudojamos visoje Vidurio Amerikoje, ypač kukurūzų miltams malti.

Akmens ritiniu kukurūzai trinami ant apatinio girnų akmens

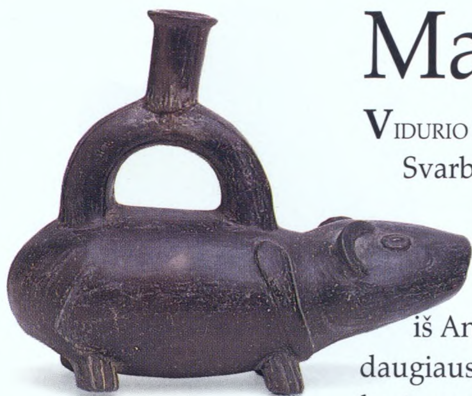

Tokie indai su ąsa-snapeliu kaip šis buvo daromi tik Pietų Amerikoje

Močės pastato formos vandens puodas

PIRMARŪŠIS INDAS
Andų srityje asmens padėtį galėjai atspėti iš jo geriamojo indo. Valstiečiai gerdavo iš moliūgų puodelių, o pasiturintieji iš tokių molio indų. Kai kurie turtuoliai gerdavo iš aukso ar sidabro indų.

Maistas ir gėrimas

Jūrų kiaulytės mėsa buvo vienintelė mėsa, nuolat valgoma Anduose.

VIDURIO AMERKOS IR ANDŲ gyventojai maitinosi paprastai. Svarbiausias jų maistas buvo kukurūzai, taip pat pupelės, moliūgai ir kitos daržovės. Tačiau ne visi maistingieji augalai buvo auginami abiejose srityse. Bulvės ir kruopinės balandos atėjo iš Andų srities, o avokados ir pomidorai daugiausia buvo valgomi Vidurio Amerikoje kartu su įvairiausiais vaisiais. Iš kukurūzų buvo verdama košė, Vidurio Amerikoje vadinama *atole*, o inkų krašte – *kapija.* Abiejose srityse buvo kepami kukurūzų papločiai, bet tik Vidurio Amerikos gyventojai valgė *tortiljas* – kukurūzų paplotėlius su mėsa. Mėgstamas actekų ir inkų valgis buvo *tamales* – šutintų kukurūzų paplotis, prikimštas daržovių ar mėsos. Žmonės paprastai valgydavo dukart per dieną, sočiausiai buvo valgoma karščiausiu dienos metu.

Kakavos pupelės

Šokoladas buvo daromas iš maltų kakavos pupelių ir vandens

KAKAVA
Vidurio Amerikos turtuoliai gerdavo šokoladinį gėrimą iš kakavos, pasaldintą medumi ir pagardintą vanile.

Kakavos ankštis

Dubens formos akmeninė piesta

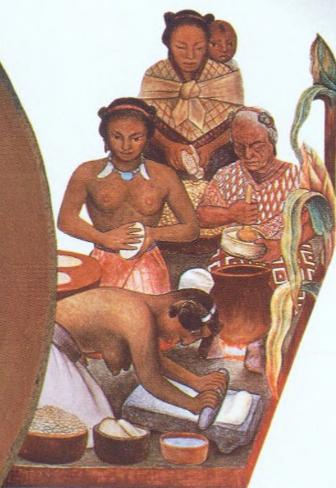
Kuokos formos grūstuvas

PIESTA IR GRŪSTUVAS
Aitrioji paprika ir pomidorai buvo naudojami padažams. Jie buvo trinami akmens grūstuvu piestoje – išduobtame akmenyje su trimis kojelėmis.

KEPTUVĖ SU TORTILJOMIS
Padarytos tortiljos buvo kepamos ant ugnies molio skridinyje, vadinamame *komaliu.* Tortiljos Vidurio Amerikoje ir dabar yra pagrindinis valgis.

Komalis

MOTERYS RUOŠIA KUKURŪZUS
Kukurūzų valgį namų šeimininkės ruošdavo kasdien. Meksikos dailininko Diego Riveros paveikslo fragmente matome moterį trinamosiomis girnomis malant kukurūzų grūdus į miltus. Iš miltų minkoma tešla, o iš jos kita moteris daro *tortiljas*.

LAMA
Inkai ir jų protėviai mėgo minkštą lamos mėsą. Tačiau valgė ją saikingai, nes lamos buvo naudingos ir daug kur kitur.

Lama, surišta virvėmis

AMARANTAS
Actekai valgė labai maistingų amaranto sėklų košę.

PUPELĖS
Pupelės buvo vartojamos maistui abiejose srityse.

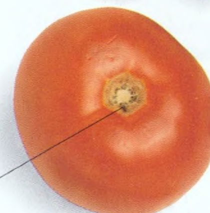

Raudona ir žalia aitrioji paprika

DIDYSIS MOLIŪGAS
Didieji moliūgai buvo troškinami.

POMIDORAI
Pomidorai buvo labai svarbi kultūra Vidurio Amerikoje.

VANILĖ
Vanilė Vidurio Amerikoje buvo labai vertinamas augalas.

ŽEMĖS RIEŠUTAI
Žemės riešutai, turintys daug baltymų, auginti ir valgyti abiejose srityse.

AITRIOJI PAPRIKA
Aštri aitrioji paprika, tiek šviežia, tiek džiovinta, ir dabar plačiai vartojama Vidurio ir Pietų Amerikoje. Jos dedama kaip prieskonių į visokius valgius.

BULVĖS
Bulvės, Andų srities augalai, buvo kasdienis maistas. Andų gyventojai augino šimtus skirtingų bulvių rūšių.

***OKTLI* ČIULPĖJAS**
Vidurio Amerikoje iš suraugintų agavos lapų sulčių buvo daromas alkoholinis gėrimas *oktli*. Sultys iš augalo buvo iščiulpiamos (viršuje).

SALDŽIOJI PAPRIKA
Saldžioji paprika buvo mėgstama daržovė Vidurio Amerikoje.

KUKURŪZAI
Kukurūzai buvo pats svarbiausias maistas Vidurio Amerikoje. Ir Anduose jie buvo auginami šalia bulvių.

KAKTUSO LAPAI
Šie lapai buvo verdami ir valgomi vieni arba prie kitų valgių.

KALAKUTAS
Kalakuto mėsa buvo laikoma ypač skania, kaip ir šuniena.

Saldus kaktuso vaisius iš Vidurio Amerikos

AVOKADA
Avokadų vaisiai buvo valgomi visoje Vidurio Amerikoje.

MOLIŪGAS
Moliūgai su kukurūzais ir pupelėmis buvo pagrindinis maistas Vidurio Amerikoje.

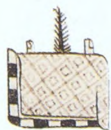
Prekyba ir duoklė

VIDURIO AMERIKOJE ir Andų srityje valstybę daugiausia išlaikė liaudis, mokėdama mokesčius. Aukštųjų sluoksnių žmonės mokesčių nemokėjo, kaip ir ligoniai ar neįgalieji. Inkų žemėse kiekviena provincija šalies valdžiai turėjo mokėti tam tikrą duoklę. Tenočtitlane, actekų sostinėje, kiekvieno kvartalo gyventojai priklausė tam tikrai institucijai, vadinamai *kalpulji.* Jos vadovas tikrindavo, ar sumokėti mokesčiai. Abiejose srityse vyko įvairių gėrybių mainai, o Vidurio Amerikoje visi šalyje gaminami produktai buvo parduodami dideliuose turguose. Actekų pirkliai keliaudavo į tolimas šalis prekiauti tokiomis prekėmis kaip atogrąžų paukščių plunksnos, auksas, brangieji akmenys ir jaguarų kailiai.

DUOKLĖ
Gėrybės, atiduodamos kaip duoklė actekams, išvardytos Mendosos kodekse ir kitose knygose.

Molio dubuo

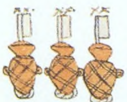
Medvilninės antklodės

Puošniai siuvinėtos medvilninės antklodės

Ryšelis kopalio smilkalų

Puodynės medaus

Dėžės su kukurūzais ir šalavijų sėklomis

ŽYGŪNAS
Ant šio Močės puodo pavaizduotas žygūnas. Žygūnai, arba *časkiai,* bėgdavo iš vienos vietos į kitą nešdami kokią nors svarbią žinią. Inkai turėjo puikius kelius, būtinus imperijai valdyti, prekybai ir susisiekimui.

Jaguaro šalmas

Jaguaro kostiumas

Plunksnų skydas

PREKYBA KUKURŪZAIS
Apie senovės meksikiečių gyvenimą daug sužinoti galime iš Diego Riveros freskų. Rivera, vienas iš geriausių šiuolaikinių Meksikos sienų tapytojų, daug skaitė apie Tenočtitlaną. Šis gyvos turgaus scenos fragmentas vaizduoja moteris, parduodančias kukurūzus.

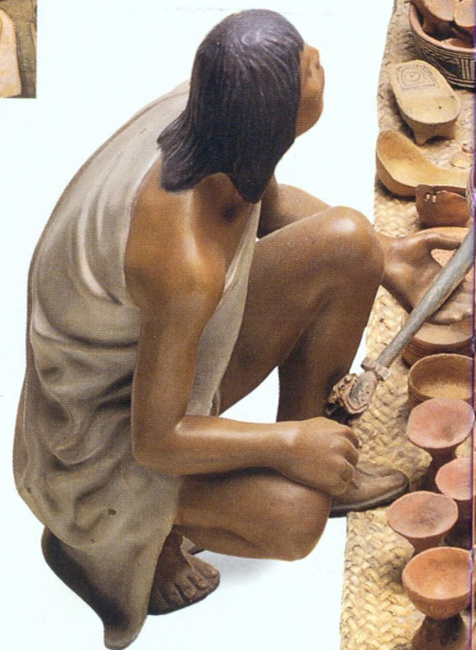
KARIO APRANGA IR SKYDAS
Kario drabužiai ir skydai buvo labai brangios prekės. Kostiumai buvo siuvami iš plunksnomis padengtos medžiagos arba kailių. Jaguaro šalmas (kairėje) ne tik saugojo karį, bet ir buvo jo pasižymėjimo ženklas. Pagal Mendosos kodeksą tokią duoklę reikėjo mokėti kartą per metus.

Oceloto kailis

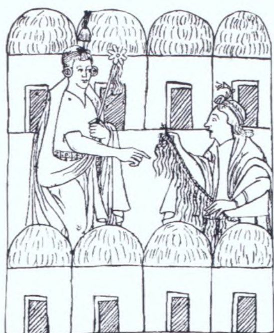
Pumos kailis

Jaguaro kailis

PREKYBA KAILIAIS
Kailiais buvo prekiaujama Tlatelolko turgavietėje. Majai ypač vertino pumos kailį, nes rusva jo spalva jiems primindavo saulę. Ne mažiau buvo vertinami ir jaguarų kailiai. Manyta, kad juodos dėmės simbolizuoja nakties dangų. Jaguarų kailiais buvo išklojamas valdovo sostas, iš jo daromi knygų viršeliai, siuvami apsiaustai.

TLATELOLKO TURGUS
Ispanai, atkeliavę į Meksiką, pamatė, kad turgus Tlatelolke (antrajame actekų mieste po Tenočtitlano) didesnis ir turtingesnis už bet kurį Ispanijos turgų. Prižiūrėtojai reguliavo kainas, čia pat buvo teisėjų, kurie įsikišdavo kilus ginčui ar įvykus vagystei. Perkama ir parduodama daugiausia buvo produktų mainais, bet kartais tiek Vidurio Amerikoje, tiek Anduose pinigus atstodavo vario kirviai.

Inkų iždininkas gėrybes sandėliuose surašo *kipu* raštu

Žemės ūkio produktai kraunami į valdžios svirnus

Kakavos pupelės

Meliono sėklos

Kirviai

Kecalio plunksna

Nefrito karoliukai

Atogrąžų paukščio plunksna

PREKYBA
Tokios prekės kaip kakavos pupelės ir plunksnos turėjo didelę paklausą, nes daugybę jų reikėjo pristatyti kaip duoklę. Pirkliai iš Tenočtitlano ir didesnių kaimyninių miestų prekiaudavo prabangos daiktais iš įvežtinių žaliavų arba medžiagų, gautų kaip duoklė. Mainais už savo gėrybes jie, be kita ko, gaudavo atogrąžų paukščių (ypač kecalio) plunksnų, kakavos pupelių, kailių ir aukso.

INKŲ SANDĖLIAI ***kairėje***
Inkai turėjo sandėlių, kur laikė visokias atsargas, skirtas valdžios pareigūnams ir tiems, kuriuos prispausdavo vargas dėl ligos, stichinės nelaimės ar miesto apgulos. Jie buvo prikrauti ginklų, drabužių, vilnos, bulvių ir kukurūzų.

Paprastas molio indas, skirtas naudoti kasdien

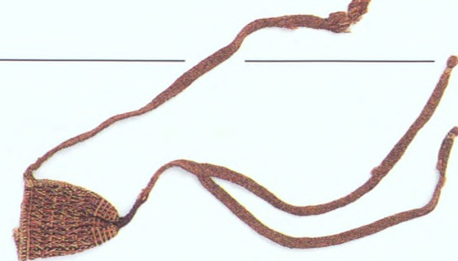
Visi puodų prekystaliai turguje stovėjo vienoje vietoje

Paprastas molio dubenėlis

Turguje žmonės keisdavosi ir gėrybėmis, ir naujienomis

Karys

KARIAUTI buvo įprasta tiek Vidurio Amerikoje, tiek inkų krašte Pietų Amerikoje, ir miestai valstybės dažnai kovodavo vieni su kitais. Actekų ir majų jaunuoliai, sulaukę septyniolikos, turėjo tam tikrą laiką tarnauti kariuomenėje ir rimtai treniruotis. Inkai, majai ir actekai buvo mokomi karo meno, skatinta jų kovos dvasia. Actekas, siekiantis palypėti socialinės hierarchijos laipteliais, stengdavosi pasirodyti narsus mūšyje. Vienas iš svarbiausių tikslų išėjus į karą buvo paimti į nelaisvę kuo daugiau priešo karių ir paskui juos paaukoti. Actekų kariai nuolatos kariavo „šventąjį karą", nes tikėjo, kad aukodami žmones palaiko saulės judėjimą (p. 36–37). Tiek inkai, tiek actekai naujai užkariautas žemes jungė prie savo imperijų. Jų galiai ir turtams augant kildavo noras naujomis pergalėmis praturtinti valstybę ir padidinti imperatoriaus šlovę.

Kare buvo naudojamos svaidyklės, tokios kaip ši Peru Čankajaus svaidyklė, išausta iš vilnos ir medvilnės. Kariai laidydavo jomis akmenis.

TOLTEKŲ KARYS
Ši skulptūra vaizduoja prabangiai apsirengusį toltekų karį – jis dėvi plunksninį galvos apdangalą, auskarus, drugelio pavidalo krūtinės šarvą. Vienoje rankoje laiko *atlatlį*, arba iečiasvaidį, kitoje – ryšulį trumpų iečių.

BELAISVIS
Actekų kariai, paėmę belaisvių, buvo apdovanojami kostiumais su skiriamaisiais ženklais, pvz., jaguaro kostiumais ir apsiaustais. Juo daugiau belaisvių jie paimdavo, juo prašmatnesnis būdavo kostiumas.

ACTEKŲ GINKLAI
Karys būdavo ginkluotas medžio ietimis su obsidiano ar titnaginio skalūno antgaliais ir mediniu apie 76 cm ilgio *makahuitliu*, arba karo vėzdu. Jo kraštai su įpjovomis buvo prismaigstyti aštrių obsidiano atskalų. Kariai taip pat turėjo aštrias svaidomąsias ietis ir apskritus skydus su apsauginiais plunksnų kutais. Žmonėms aukoti buvo naudojami ir tokie titnago ir obsidiano peiliai (kairėje).

INDAS SU ATVAIZDU
Močės kultūra klestėjo šiaurinėje Peru pakrantėje. Moliniai Močės indai dažnai vaizduoja tokius karius kaip šis su vėzdu. Skydai diržais priveržti prie riešų.

MEDINIS VĖZDAS *apačioje*
Vienas iš svarbiausių ginklų, kuriuos naudojo actekai, buvo *makahuitlis*, arba medinis vėzdas su obsidiano ašmenimis. Obsidianas – tai toks aštrus vulkaninis stiklas, kad gali nurėžti galvą arkliui.

IETIS SU OBSIDIANO AŠMENIMIS *apačioje*
Karys paprastai turėdavo vieną ar dvi svaidomąsias medines ietis su aštraus akmens atskalų ašmenimis, galinčiais padaryti gilias žaizdas.

Obsidiano ašmenys palei ieties kraštą

MONTESUMOS AKMUO
Šiame raižytame akmenyje vaizduojami actekų valdovo Montesumos I mūšiai. Akmens viršus praversdavo vadinamosioms gladiatorių kautynėms. Jis taip pat buvo indas sudėti paaukotų žmonių širdims ir jų dovanoms. Ši detalė (kairėje) simbolizuoja kažkokio miesto užėmimą ir prijungimą prie Actekų imperijos.

Actekų karys

Idealus actekų karys buvo kilnus, narsus, turėjo gerbti dievus ir jiems tarnauti. Kariai actekų valstybėje buvo taip gerbiami, jog net actekų valdovas pirmiausia turėjo pasižymėti mūšio lauke, prijungti naujų miestų ir provincijų prie imperijos ir paimti belaisvių ritualiniam aukojimui, kuris buvo svarbi actekų religijos dalis.

TERAKOTINIS KARYS ERELIS
Labiausiai gerbiami kariniai „ordinai“ buvo erelio ir jaguaro „riterių“. Kariai nešiojo erelio arba jaguaro kostiumus. Ši žmogaus dydžio skulptūra vaizduoja karį erelį. Tai viena iš dviejų skulptūrų, stovėjusių prie durų į menę, kur rinkdavosi kariai ereliai, šalia actekų Didžiosios šventyklos Tenočtitlane. Erelis simbolizavo saulę, kuriai buvo aukojamos visos aukos.

Erelio snapo formos šalmas

Kario erelio apdaras ant rankų turi sparnus

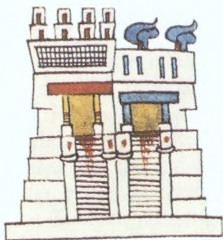
Nagų imitacija

PLUNKSNŲ SKYDAS
Visi actekų kariai turėjo skydus apsiginti. Šis padarytas iš jaguaro kailio ir ryškių atogrąžų paukščių plunksnų. Plunksnų dirbinių meistrai darė skydus, galvos apdangalus, vėduokles ir kitus daiktus. Kai kurie dirbiniai buvo iš kalakutų ir ančių plunksnų, bet daug vertingų daiktų – iš ryškių žalių kecalio plunksnų.

ŠVENTYKLOS KARYS
Ši akvarelė vaizduoja kario figūrą, puošusią duris į majų miesto Čičen Icos šventyklą. Karys apsirengęs ir ginkluotas panašiai kaip toltekų kariai, nes kai kuriose majų žemėse toltekai turėjo didelę įtaką. Prie jo liemens kabo skydas, vieną ranką ir kojas saugo raiščiai, jis nešasi ietis.

Kodekso iliustracija vaizduoja actekų šventyklą Tenočtitlane

Religija

SU RELIGIJA siejosi beveik visas actekų, majų ir inkų gyvenimas. Tarp daugelio kitų religinių apeigų vietų buvo šventyklos, skirtos jų dievams. Anduose buvo garbinami įvairūs su dievais susiję altoriai, daiktai ir gamtos jėgos – visa tai buvo vadinama *huakomis*. Actekai taip pat garbino šventas vietas. Inkų religijoje svarbiausias dievas buvo saulė. Tai buvo viešpataujanti jėga, valdžios ir galios simbolis. Inkai garbino saulę pirmiausia prašydami gero derliaus. Actekų religija taip pat siejosi su saule. Actekai tikėjo, kad jie gyvena penktosios saulės eroje ir kad vieną dieną ateis baisi pasaulio pabaiga. Kad nutolintų savo galą, actekai aukojo žmones. Jų pareiga buvo maitinti dievus žmonių krauju, šitaip palaikant saulės gyvybę.

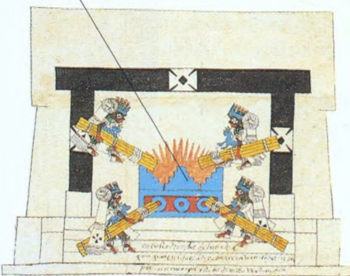
DIDŽIOJO JAGUARO ŠVENTYKLA
Dievams garbinti majai statė nuostabius apeigų centrus su šventyklomis, rūmais ir aikštėmis. Ši didinga šventovė stovi Tikalio apeigų centro viduryje. Tai didžiulė devynių terasų piramidė su šventykla viršuje. Puošnus stogo kraigas siekia 161 m aukštį.

Intihuatana reiškia „vieta, kur pririšama saulė"

***INTIHUATANOS* AKMUO**
Pagrindines inkų šventyklas saulės kultui visoje Inkų imperijoje pastatė pati valdžia. Šis akmuo Maču Pikčuje atstojo saulės laikrodį ir padėjo žmonėms apskaičiuoti žiemos saulėgrįžą (birželio 21 d.), kai jie švęsdavo saulės dievo šventę.

Žyniai šventykloje atlieka „naujos ugnies" ritualą

„NAUJOS UGNIES" RITUALAS
Šis ritualas vykdavo actekų šventyklose kas 52 metai. Atėjus šiai dienai, žmonės užgesindavo visas ugnis, išmesdavo stabus ir namų ūkio rakandus. Kai auštant vėl sušvisdavo saulė, prasidėdavo naujas amžius.

Paaukotų žmonių kūnai būdavo nuritinami šiais laiptais

TENOČTITLANO DIDŽIOSIOS ŠVENTYKLOS MODELIS
Tenočtitlano miesto viduryje buvo siena apjuosta teritorija. Čia ant vienos aukštos piramidės stovėjo du vienodi šventnamiai, skirti Tlalokui, lietaus dievui, ir Huicilopočtliui, karo ir actekų genties dievui. Didžioji šventykla buvo ir simbolinis actekų pasaulio centras, kur dievams buvo aukojami žmonės ir dedamos kitos atnašos. Kiekvienas actekų valdovas stengėsi pastatyti kuo didesnę ir įspūdingesnę naują šventyklą. Šis modelis rodo vieną ant kitos pastatytas šventyklas. Seniausios, vidinės šventyklos kairėje yra *čakmoolas* (statula su indu širdims ir kraujui), o dešinėje aukojimo akmuo. Per paminklo kasinėjimus rasta daugiau kaip 6000 daiktų, paaukotų Tlalokui ir Huicilopočtliui.

Lietaus dievo Tlaloko šventnamis

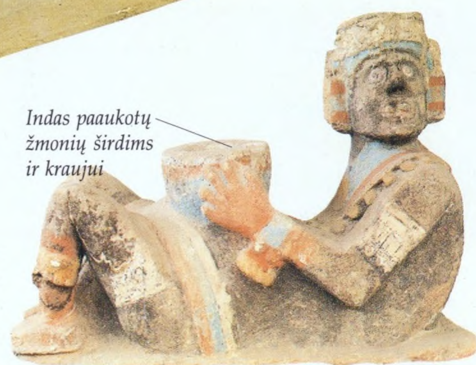
Karo dievo Huicilopočtlio šventnamis

Čakmoolas

Aukojimo akmuo

KAUKOLIŲ RIETUVĖ
Prie šventyklų buvo sukraunamos tikros kaukolės, jų rietuvė vadinosi *compantlis.* Ši kaukolių rietuvė yra iš actekų Didžiosios šventyklos. Paprastai tai būdavo dievams paaukotų žmonių kaukolės.

PUSIAU GULINTIS *ČAKMOOLAS*
Ši pusiau gulinti figūra rasta prie vartų į Tlaloko šventnamį Tenočtitlano Didžiosios šventyklos viršūnėje. Ji laiko indą širdims ir kraujui žmonių, paaukotų lietaus ir žemdirbystės dievams.

Kyšanti iš sienos gyvatės galva

Dievai ir deivės

Actekų dievas iš Florentino kodekso

TIEK ACTEKAI IR MAJAI, tiek inkai garbino daugybę dievų. Jų religijos buvo panašios – pagrįstos pirmiausia žemdirbystės dievų garbinimu, – nors dievų vardai ir jų simboliai skyrėsi. Žmonės prašydavo dievų gausaus derliaus ir sveikatos arba gerovės. Didžiausias inkų dievas buvo dievas kūrėjas Virakoča. Jo padėjėjai buvo saulės, mėnulio, žvaigždžių ir griaustinio dievai, taip pat žemės ir jūros dievai. Kadangi nuo žemdirbystės priklausė visas gyvenimas, abiejose srityse buvo garbinama Žemė Motina, arba žemės deivė. Actekai daug dievų perėmė iš kitų kultūrų. Kaip ir inkų dievai, kiekvienas jų dievas buvo siejamas su kokia nors gamtos jėga.

Pavasario dievas, dėvintis paaukoto žmogaus odą

Tlalokas vaizduojamas išverstaakis

LIETAUS DIEVAS
Daug Vidurio Amerikos indų ir skulptūrų siejasi su Tlaloku, lietaus ir žemės derlingumo dievu. Panašu, kad ant šio vandens indo matome lietaus dievo veidą, nes vanduo žemei gyvybiškai būtinas.

PAVASARIO DIEVAS
Actekų pavasario ir augalijos dievas buvo vadinamas Sipe Toteku („nudirtuoju viešpačiu“). Jis taip pat buvo metalo apdirbėjų globėjas. Žmonėms, aukojamiems šio dievo garbei, buvo gyviems nudiriama oda. Tai padarę žyniai nešiodavo aukos odą. Šis veiksmas simbolizavo augalijos atsinaujinimą kiekvieną pavasarį – kitaip tariant, „žemės odos“ ataugimą.

Sipė Totekas, pavasario ir augalijos dievas

Plunksnuotoji gyvatė Kecalkoatlis

Lietaus dievas Tlalokas

Kecalkoatlio šventyklos Teotihuakane rekonstrukcija

GAMTOS DIEVAS
Kecalkoatlis, kurio vardas reiškia „plunksnuota gyvatė“, buvo gamtos – oro ir žemės – dievas. Kaip rodo ši rekonstrukcija, Kecalkoatlio šventykla Teotihuakane buvo papuošta didelėmis plunksnuotų gyvačių skulptūromis.

Čikomekoatlė dėvi keturkampį popierinį galvos apdangalą su rozetėmis

Dvigubos kukurūzų burbuolės

KUKURŪZŲ DEIVĖ
Actekai turėjo tris deives, siejamas su kukurūzais. Čia matome subrendusių kukurūzų deivės Čikomekoatlės statulą. Subrendę grūdai buvo laikomi sėjai. Actekai dar turėjo minkštų kukurūzų deivę ir dar vieną deivę, įkūnijančią kukurūzo augalą.

KARO DIEVAS
Huicilopočtlis („kolibris išminčius") buvo actekų genties dievas. Šioje iliustracijoje matome jį ginkluotą ugnies gyvate ir skydu.

MIRUSIŲJŲ DIEVAS
Miktlantekutlis buvo mirusiųjų dievas actekų Meksikoje. Tų, kurie mirdavo savo mirtimi, sielos patekdavo į šaltą požemio dvasių karalystę *Miktlaną*, kur jis gyveno.

Inkai garbino mėnulį ir saulę

RUGSĖJO ŠVENTĖ
Inkai kiekvieną mėnesį švęsdavo įvairias religines šventes. Čia matome rugsėjo iškilmes, skirtas moteriškosioms deivėms. Šią šventę globojo mėnulio ir saulės dievai.

SAULĖS GARBINIMAS
Inkai garbino saulės dievą Intą. Dauguma žemdirbių tautų garbindavo tiek saulę, tiek lietų, nuo kurių priklausė geras derlius. Saulė buvo ir inkų karališkosios dinastijos dievas. Inkų karaliai tikėjo esą Intos palikuonys.

Aukso skridinys

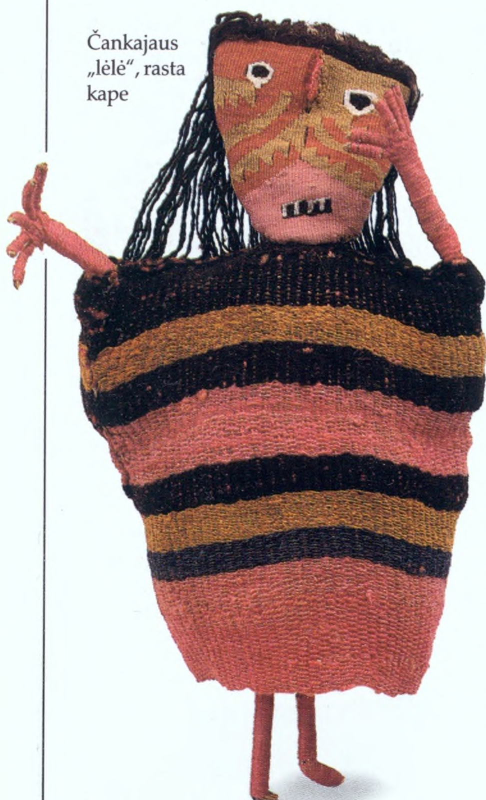
Turkiu inkrustuotos akys, vėrinys, auskarai ir rūbai

DANGAUS ARBA MĖNULIO DIEVAS
Šio apeiginio Peru peilio rankeną puošia dangaus arba mėnulio dievo atvaizdas. Išskėstose rankose jis laiko du skridinius. Dėvi gražų filigraninį galvos apdangalą su turkio inkrustacijomis.

Čakas dešinėje rankoje laiko indą, o kairėje – rutulėlį su smilkalais

MAJŲ LIETAUS DIEVAS
Majų lietaus dievas buvo vadinamas Čaku. Jo garbei buvo aukojami – skandinami šuliniuose – vaikai. Kai kuriose majų srityse lietaus dievas buvo toks svarbus, kad namų fasadai būdavo nukabinėti Čako kaukėmis.

Čankajaus „lėlė“, rasta kape

Gyvenimas po mirties

VIDURIO IR PIETŲ AMERIKOS gyventojai tikėjo, kad po mirties jie toliau gyvens kitame pasaulyje. Jie buvo laidojami su įvairiausiomis gėrybėmis, kurios turėjo jiems ten praversti. Tyrinėdami kapų radinius, senuosius kodeksus ir pirmuosius kolonijinius rankraščius, archeologai surinko žinių, kaip žmonės įsivaizdavo mirtį ir pomirtinį gyvenimą. Pastarasis greičiau priklausė nuo to, kaip actekas mirdavo, o ne nuo to, kaip gyvendavo. Jei žmogus mirdavo natūralia mirtimi, jo siela turėjo pereiti devynis požemio pasaulius, kol pasiekdavo Miktlaną, mirties dievo karalystę. O kariai, kritę mūšyje, ir moterys, mirusios gimdydamos, patekdavo į saulės dievo šalį danguje.

SUVYSTYTA MUMIJA
Andų srityje rasta daug tokių mumijų. Lavonas buvo suriečiamas ir apvyniojamas virve, kad liktų tokioje padėtyje. Paskui buvo suvystomas audiniais ir pastatomas stačias. Aplink mumiją kape buvo išdėliojamos įvairios gėrybės.

LĖLĖ PALYDOVĖ
Tokios spalvingos figūrėlės kaip ši, rastos Čankajaus kapuose, vadinamos „lėlėmis“, nes manoma, kad jos naudotos buityje. Jos būdavo dedamos prie velionio, kad tarnautų jam pomirtiniame gyvenime.

MIRUSIO KARALIAUS MUMIJA
Andų bendruomenėje mumijos buvo prižiūrimos, lyg būtų gyvos. Gyvieji dažnai tardavosi su mirusiaisiais dėl svarbių reikalų. Per kai kurias šventes imperatorių mumijos buvo nešamos gatvėmis.

Majų laidojimo urna

MAJŲ LAIDOJIMAS
Majai mirusiuosius laidojo po namų grindimis arba žemėje. Tačiau kartais palaikus degindavo arba laidodavo juos urvuose, požeminėse urnose. Turtingieji ir kilmingieji buvo laidojami labai prašmatniuose kapuose. Mirusių vaikų kūnai paprastai būdavo įdedami į didelę urną, o ši uždengiama trikojo indo ar puodo šuke.

TURTUOLIAI IR VARGŠAI
Juo turtingesnio būta žmogaus, juo daugiau gėrybių randama jo kape. Tokių medinių figūrėlių kaip šis vyras rasta daugelyje Andų kapų. Bet kapai su auksiniais daiktais ir geriau suvyniotais kūnais rodo, kad lygybės nebuvo.

Mumija susukta į nendrinį demblį

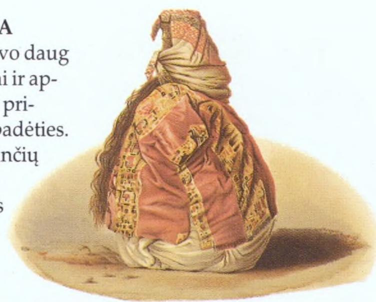
MISTEKŲ MUMIJA

Vidurio Amerikos mumijos buvo vyniojamos panašiai kaip Pietų Amerikoje. Prie mumijos veido būdavo prikabinama kaukė, paprastai akmeninė, bet kartais ir medinė. Žmonės manė, kad šios kaukės apsaugos velionius nuo pomirtinio gyvenimo pavojų.

Akmens kaukė

IŠPUOŠTA MUMIJA

Kai kurie lavonai buvo daug geriau balzamuojami ir aprengiami nei kiti. Tai priklausė nuo asmens padėties. Aukštą padėtį užimančių žmonių kūnai buvo apvyniojami gražiais audiniais.

Peru mumija iš Ankono

MIRTIES PAPROČIAI

Ši kodekso iliustracija vaizduoja actekų ritualą – paaukoto žmogaus galūnes valgo actekas, paėmęs auką į nelaisvę. Tai daroma mumifikuoto kūno akivaizdoje.

MUMIJOS PUOŠMENA

Dėl sauso klimato šiaurinėje Peru pakrantėje visos įkapės, rastos kartu su mumijomis, puikiai išsilaikė. Šis vilnonis papuošalas su dievo išskėstomis rankomis atvaizdu – būdinga Peru mumijų puošmena.

Mumija surišta virvėmis

Puodelis, rastas kape prie mumijos

Žmonių aukojimas

AUKOJIMAS Vidurio ir Pietų Amerikoje, inkų krašte, buvo įprastas religinis ritualas. Inkai ir actekai per tam tikras apeigas aukodavo žmones šventyklose arba kalnų viršūnėse, o majai aukas kartais mesdavo į šulinį. Žyniai aukodavo žmones ir per didžiąsias šventes visus metus. Inkai tą darydavo tik atsitikus rimtai nelaimei ar ypatingam įvykiui. Actekams tai buvo įprastas ritualas, ir jie griebdavosi jo dažniau. Aukos būdavo vyrai, moterys ir vaikai, o kartais gyvuliai. Inkai moteris rituališkai pasmaugdavo, majai aukas skandindavo, o actekai išplėšdavo aukai širdį. Dauguma aukų buvo skiriama saulės, lietaus ir žemės dievams. Žmonių aukojimas reiškė bendravimą su dievais: reikėjo juos maitinti, kad nesuirtų kosminė tvarka. Žmonės tikėjo, kad jie turi aukoti, kaip aukojosi dievai kurdami saulę ir mėnulį.

AUKOJIMO PEILIS
Šis puošnus titnago peilis rastas actekų Didžiojoje šventykloje (p. 30–31). Tokiais akmens peiliais buvo žudomi aukojami žmonės

Kriauklių ir pirito akys

Kaukolės kaukė, rasta tarp kitų aukų Didžiojoje šventykloje

Aukojimo peiliai įsmeigti į nosį ir burną turbūt priešams įbauginti

AUKOJIMAS
Actekai auką paguldydavo ant aukojimo akmens. Keturi žyniai laikydavo ją už rankų ir kojų, o penktasis išplėšdavo širdį.

KAUKOLĖS KAUKĖ
Ši kaukolė, galbūt paaukoto žmogaus, matyt, buvo dėvima kaip kaukė per apeiginius vaidinimus.

Iliustracija iš Maljabekjano kodekso

PO AUKOJIMO

Kai actekų žynys išplėšdavo širdį, ji buvo įdedama į tokį indą, koks parodytas apačioje. Paskui auka buvo nuritinama šventyklos laiptais. Kūnas buvo pakeliamas ir dalis jo, pvz., šlaunis, atiduodama kaip atlygis tam, kuris auką paėmė į nelaisvę. Per kai kurias religines apeigas actekai valgydavo žmogieną, bet pagal griežtas taisykles. Pvz., buvo rituališkai valgomi priešų belaisviai, bet tik jų rankos ir kojos.

BRANGI ŠIRDIS

Ši dailiai išraižyta žalio akmens širdis simbolizuoja brangiausią organą, kurį actekai aukojo savo dievams. O nefritas taip pat buvo laikomas vertingiausiu ir brangiausiu akmeniu, kuriam neprilygo nė auksas. Nefritas buvo gyvenimo ir žemdirbystės simbolis.

AUKOJIMO AKMENYS IR INDAI

Šiame apeigų inde (dešinėje) galbūt buvo laikoma aukų kraujas ir širdys. Jo išorė išpuošta kaukolėmis. Kaukolė simbolizavo garbę, šlovę ar pralaimėjimą, nelygu situacija. Apačioje – aukojimo akmuo. Auka buvo laikoma paguldyta ant šio akmens, kol žynys išplėšdavo širdį.

Kaukolės simbolis dažnas actekų mene

AUKOJIMAS KALNŲ VIRŠŪNĖSE

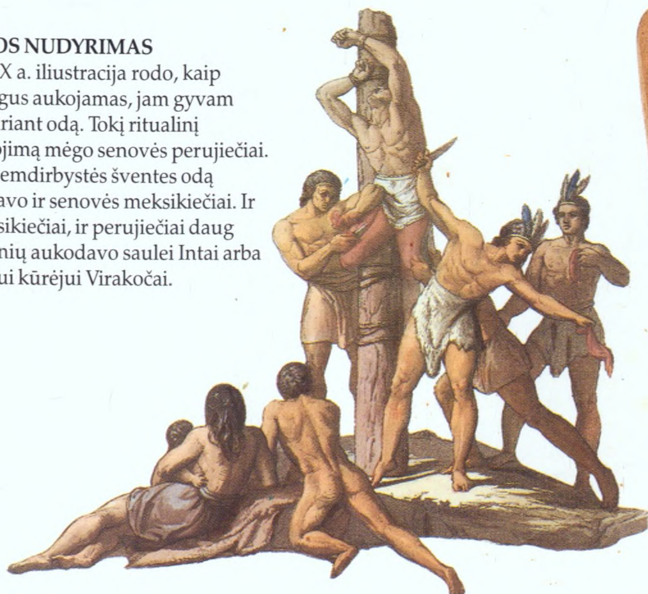
Šis puošnus Močės vandens indas vaizduoja žmones, sėdinčius aukštai kalnų viršūnėse. Kalnų viršūnės buvo šventos vietos. Čia buvo garbinami žemės dievai, duodantys vandens ir auginantys pasėlius, ir jiems aukojami žmonės. Vanduo laikytas žemdirbystės krauju. Žmonės buvo aukojami dėl daugelio priežasčių. Paprastai tai būdavo dovana dievams už prašomą malonę, pvz., gerą derlių. Manyta, kad aukojamieji – laimės kūdikiai, nes aname pasaulyje jų laukiąs lengvas gyvenimas.

Aukšti kalnai ir ugnikalniai buvo šventos vietos apeigoms atlikti

ODOS NUDYRIMAS

Ši XIX a. iliustracija rodo, kaip žmogus aukojamas, jam gyvam nudiriant odą. Tokį ritualinį aukojimą mėgo senovės perujiečiai. Per žemdirbystės šventes odą dirdavo ir senovės meksikiečiai. Ir meksikiečiai, ir perujiečiai daug žmonių aukodavo saulei Intai arba dievui kūrėjui Virakočai.

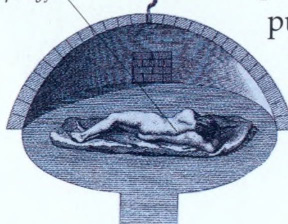

Medicina

VIDURIO AMERIKOJE ir Andų kultūrose ligos buvo gydomos tiek burtais, tiek remiantis žiniomis apie žmogaus kūną. Vidurio Amerikos pribuvėjos, žiniuonės ir gydytojos puikiai nusimanydavo apie vaistažoles. Andų gyventojai tikėjo, kad ligos priežastis antgamtinė. Ligonių gydymas žolelėmis buvo ne tik medicina, bet ir magija. Actekai vartojo kaip vaistus tam tikrus mineralus, taip pat kai kurių gyvulių mėsą. Inkai karštligę gydė šlapimu ir dažnai nuleisdavo sau kraują. Inkų chirurgai mokėjo pragręžti kaukoles ir prireikus amputuodavo galūnes. Tiek Vidurio Amerikos, tiek Andų chirurgai naudojosi obsidiano peiliais ir lancetais.

Mauduolis garų pirtyje

Ligoniai buvo gydomi garų pirtyse

Triušio papartis gydo reumatą

Sutrinta alyvų žievė gydo nuo vidurių užkietėjimo, kosulio ir karščio

Gyvatės šaknis padeda nuo pilvo skausmų

VAISTŲ ATRANKA
Vaistams buvo vartojami įvairūs augalai ir žolelės. Ši šaknis (kairėje) gydė nuo reumato ir nuodingų gyvūnų įkandimų. Kai kurios šaknys gydė inkstų negalavimus, o apvalios pupelės (apačioje) gerino kraujo apytaką. Chininas (gaunamas iš vieno Peru medžio žievės), nors ir kartus, gelbėjo nuo maliarijos ir ją gydė.

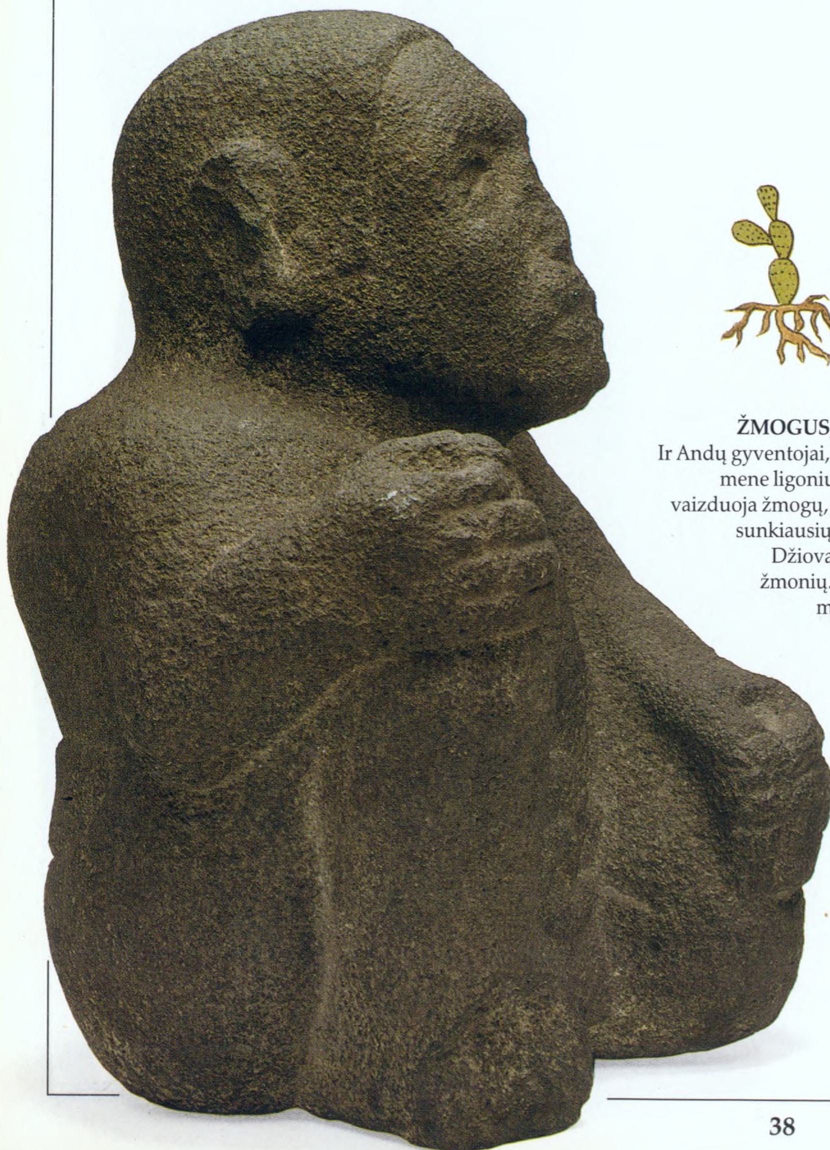

Palmių riešutai gerina kraujo apytaką

Chininas gydo maliariją

KOJOS TVARSTYMAS
Gydytojai pakankamai žinojo apie žmogaus kūną ir dažnai teisingai nustatydavo diagnozę. Šis actekų chirurgas tvarsto sužeistą koją.

ŽMOGUS, SERGANTIS DŽIOVA
Ir Andų gyventojai, ir actekai vaizdavo savo mene ligonius ir luošius. Ši skulptūra vaizduoja žmogų, sergantį džiova, viena iš sunkiausių ligų senovės Meksikoje. Džiova pakirsdavo daug jaunų žmonių. Realistinėje skulptūroje matome ligos deformuotą nugarą.

IŠBERTAS ŽMOGUS
Ispanų konkistadorai atnešė į Pietų Ameriką daug nežinomų ligų, tačiau Andų gyventojai, regis, dar prieš jiems pasirodant žinojo tokias baisias ligas kaip *uta* (raupsų atmaina) ir sifilis. Žmogus, kurį vaizduoja šis Čankajaus indas, serga viena iš jų.

VAISTŲ PREKYSTALIS TURGUJE

Vidurio Amerikoje laukiniai augalai ir žolelės buvo auginamos botanikos soduose vaistams ir pardavinėjamos turguje. Šaknimis, sėklomis, agavos lapais, *kopalio* derva ir visokiais augalais buvo gydomi įvairūs negalavimai – nuo gyvačių įgėlimo iki podagros ir karštligės. Senovės meksikiečiai tikėjo, kad *kopalio* dūmai gydo ligas. Andų gyventojai šniaukė tabako miltelius, kad galva būtų šviesi, o Vidurio Amerikoje jis buvo rūkomas ir dėl malonumo. Daugelis sėklų ir šaknų buvo sutrinamos kartu su vanile, kakava ir kukurūzais, kad vaistai būtų skanesni, be to, daugelis šių prieskonių taip pat buvo laikomi vaistais.

Pejotas

KAKTUSŲ VIRŠŪNĖS

Kai kuriuos augalus ir sėklas, pvz., *ololiuki* (Ryto palaima), senovės meksikiečiai vartojo gydymui. Šios sėklos, kaip ir kaktusų viršūnės, arba *pejotas* (viršuje), iš šiaurės Meksikos, buvo vartojamos ir kaip narkotikai. Jų užvalgę žmonės regėdavo spalvingas haliucinacijas. Haliucinogenus jie taip pat vartojo norėdami užmegzti ryšį su dievais.

Gyvačių oda ir mėsa gydė nuo įvairių ligų

Riešutai ir sėklos

Lapai ir šaknys

Rašymas ir skaičiavimas

TIEK ACTEKAI IR MAJAI, tiek senovės perujiečiai fiksavo faktus, tačiau darė tai labai skirtingai. Vidurio Amerikos kultūros turėjo piešinių raštą ir aprašė savo istoriją ir valdymą, o perujiečiai rašytinių paminklų nepaliko. Žinias apie duoklę (p. 27) ir sandėliuose laikomas gėrybes inkai „užrašydavo" vadinamuoju *kipu* – mazgais ant virvelių. Actekų ir majų raštas buvo piktografinis – jų piešiniai (hieroglifai) vaizdavo ne tik daiktus, bet galėjo reikšti ir sąvokas, pvz., skydas ir vėzdas reiškė karą. Šiuo raštu buvo rašoma knygose (vadinamose kodeksais), ant sienų ir indų, ant didžiulių akmens paminklų ir mažyčių nefrito dirbinių. Actekai ir majai buvo pašėlę skaičiuotojai ir domėjosi laiko tėkme. Jie išrado *dvidešimtainę* skaičiavimo sistemą, paremtą skaičiumi 20, ir turėjo du kalendorius – saulės ir šventąjį.

SENOVĖS ACTEKŲ DIEVAI
Pasak actekų mitų, seniausi dievai ir pasaulio kūrėjai buvo „mūsų penėtojai Viešpats ir Viešpatė". Jie buvo siejami su laiku ir kalendoriumi.

Kipu naudotas gyventojams surašyti ir mokesčiams skaičiuoti

Skaičiai pažymėti įvairaus dydžio mazgais

INKŲ *KIPU*
Kipu sudarė horizontalus virvagalis, prie kurio pririštos statmenai kabėjo įvairaus storio ir spalvų mazguotos virvelės. Informaciją perteikdavo mazgų surišimo būdas, virvelės ilgis, virvelių spalva ir padėtis.

AUKŠTUOMENĖ
Tik nedaugelis išrinktųjų Vidurio Amerikoje mokėjo skaityti ir paaiškinti, kas užrašyta. Ši majų moteris skaito padėtą ant kelių knygą.

ACTEKŲ MĖNESIO DIENOS
Actekų saulės kalendoriaus metai turėjo 365 dienas ir susidėjo iš 18 mėnesių po 20 dienų ir penkių papildomų dienų, laikomų nelaimingomis. Ši iliustracija vaizduoja keturias mėnesio dienas, kurios vadinosi titnago peilis, lietus, gėlė ir aligatorius.

NUTAPYTA MAJŲ KNYGA
Išliko keturi majų kodeksai. Šiame, Tro-Kortesiano kodekse rašoma apie majų žynių burtus (ateities spėjimą) ir apeigas. Kodeksai buvo daromi iš gerai pagaminto agavų pluošto popieriaus arba gyvulių odos. Majų kodeksai buvo rašomi, tiksliau piešiami, plonais teptukais ant ilgų popieriaus juostų, sulankstytų kaip armonikėlė ir padengtų kreidos mase (gipsu).

Tro-Kortesiano kodekso faksimilė

INKŲ SKAIČIUOTOJAS
Skaičiuodavo pareigūnas, mokantis pažymėti žmonių, lamų skaičių ar „užrašyti" mokėtiną duoklę.

Saulė, arba žemės viešpats

Vienas iš keturių ankstesnių pasaulio sukūrimų

Ši juosta rodo 20 mėnesio dienų

ACTEKŲ SAULĖS AKMUO

Šis akmuo – didžiausia rasta actekų skulptūra, 4 m skersmens. Akmens viduryje matome saulės, arba žemės viešpaties, veidą. Šis raižytas akmuo kartais vadinamas „Akmens kalendoriumi". Jis atspindi actekų tikėjimą, kad visata perėjo keturis pasaulio kūrimus, nes būdavo sugriaunama. Penktasis pasaulis taip pat pasmerktas – jį sugriausią žemės drebėjimai. Pasak actekų mitų, saulė, mėnulis ir žmonės buvo sėkmingai sukurti penktosios eros pradžioje.

Datos ženklas ant šios skulptūros reiškia „pirma mirties diena"

METŲ RYŠULYS

Actekai dalijo laiką į 52 metų ilgumo „amžius". Kiekvieno ciklo pabaigoje ir naujojo pradžioje vykdavo actekų ritualas, vadintas „metų surišimu". Skulptūroje kiekvienas ciklas vaizduojamas kaip nendrių ryšulys su datomis. Šis skulptūrinis akmens ryšulys simbolizuoja actekų amžiaus mirtį.

HIEROGLIFŲ MĮSLĖ

Majų hieroglifų raštą imta tyrinėti 1827. Iki 1950 buvo perskaityti dievų ir gyvūnų vardai. 1960 tyrinėtojai suprato, kad majų įrašai pirmiausia istoriniai. Jie byloja apie majų karalių gimimą, įžengimą į sostą, karus, mirtį ir vedybas. Šis raižytas majų akmuo gulėjo viršum durų ir langų. Jame yra hieroglifas, kuris leidžia priskirti akmenį VI amžiui.

Lazdelės ir taškai majams reiškė skaičius

Šis kodeksas buvo skaitomas iš viršaus į apačią ir iš kairės į dešinę

Hieroglifai, reiškiantys penkis dievus

Hieroglifai išpiešti ant plono gipso sluoksnio

Audimas ir verpimas

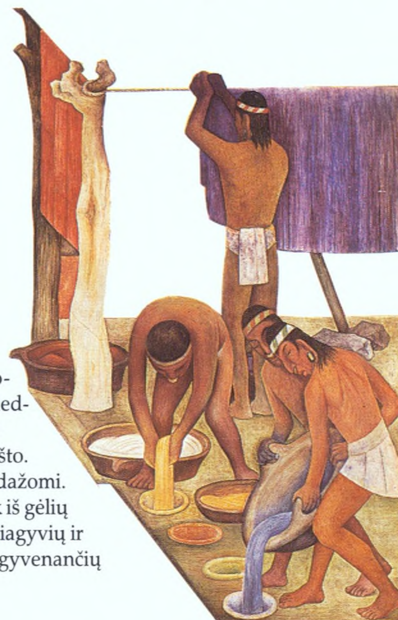

Dauguma dailių Andų audinių buvo audžiama tokiomis staklėmis

Naskos audinys kutuotu kraštu

NĖ VIENA TAUTA Amerikoje nepaliko tokių nuostabių audinių, kaip senovės perujiečiai. Jų puikiai išaustų audinių išliko kapuose, ten, kur Peru klimatas panašus į dykumų klimatą. Nuo seno audė ir verpė visos moterys tiek Vidurio Amerikoje, tiek Andų srityje, ir ne tik savo šeimai, bet ir valdovams – kaip duoklę ir mokesčius. Vidurio Amerikoje daugiausia buvo audžiama iš medvilnės ir agavų pluošto, o Andų srityje – iš alpakų ir lamų vilnos.

GAMTINIAI DAŽAI
Vidurio Amerikoje aukštuomenei buvo audžiama iš medvilnės, o prastuomenei – iš agavų, jukų ir palmių pluošto. Prieš audžiant siūlai buvo dažomi. Dažai buvo gaunami ne tik iš gėlių ir vaisių sulčių, bet ir iš vėžiagyvių ir košenilių, mažų vabzdžių, gyvenančių ant kaktusų.

Staklių rėmas, pririšamas prie medžio ar stulpo

Ilgi siūlai, pritvirtinti prie staklių rėmų, vadinami metmenimis

Skala žiomenims daryti

Metmenų skirstymo lazdelė, laikoma kaire ranka

Muštukas ataudams sulyginti

Ataudai eina pakaitom virš metmenų ir po metmenimis

Diržas, audėjos persimetamas per liemenį

STAKLĖS
Visoje Amerikoje buvo audžiama staklėmis su permetamu per nugarą diržu (kairėje). Jos plačiai naudojamos ir dabar. Stakles sudaro du rėmai – strypai, laikantys metmenis. Viršutinis rėmas prikabinamas prie atramos, o apatinis gerai įtempiamas diržu, permestu per audėjos nugarą. Ataudai (horizontalūs siūlai) kaišomi tarp metmenų (vertikalių gijų) naudojant metmenų skirstymo lazdelę ir skalą žiomenims daryti. Norint pakeisti raštą ar padaryti audinį margesnį, reikia daugiau lazdelių arba pakeliami kiti metmenų siūlai.

Figūrėlė galbūt vaizduoja majų deivę Isčelę, audimo globėją

MAJŲ AUDĖJA
Ši majų figūrėlė vaizduoja jauną moterį, sėdinčią ant grindų ir audžiančią staklėmis su permestu per nugarą diržu.

KUTUOTAS KRAŠTAS

Senovės Peru audiniai buvo puošiami įvairiais motyvais nuo abstrakčių geometrinių figūrų – kvadratų, stačiakampių ir meandrų – iki stilizuotų paukščių, žuvų, žvėrių ir žmonių atvaizdų.

VERPIMAS EINANT

Puiki audinių kokybė priklausė nuo verpalų kokybės ir nuo to, kaip jie suverpti.

SIUVINĖTI AUDINIAI

Senovės perujietės buvo ir įgudusios siuvinėtojos. Keliais dygsniais jos sukurdavo fantastinius piešinius. Ant šio inkų audinio išsiuvinėtos stilizuotos galvos ir gyvatės, tikriausiai simbolizuojančios griaustinį.

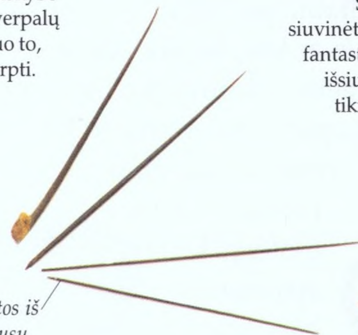
NASKOS AUDĖJA

Naskos kultūra garsėja savo gražiais audiniais. Šios kultūros žmonės ir puodus puošė tokiais pat piešiniais kaip audinius. Šis puodas vaizduoja moterį, rankoje laikančią verpstuką.

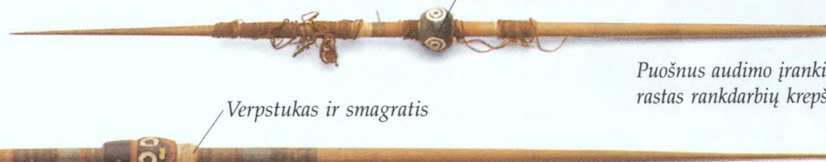

ADATŲ DĖŽUTĖ

Adatos buvo saugiai laikomos tokiose dėžutėse. Jos naudotos ne tik siuvimui ir adymui, bet ir audimui. Adatos buvo daromos iš kaktusų spyglių ir vario.

KAIP VERPIAMA

Laikant verpstuką stačią kotelis su smagračiu sukamas tarp pirštų. Taip verpalai išpašiojami, o paskui susukami į ploną siūlą ir suvyniojami aplink verpstuką.

NENDRINĖ RANKDARBIŲ KRAITĖ

Šioje nendrinėje Peru rankdarbių kraitėje matome siūlų kamuolius, verpstukus ir medvilnės kuokštą. Nendrinės rankdarbių kraitės būdavo palaidojamos kartu su jų savininkėmis, kad moterys galėtų austi ir aname pasaulyje. Daugiausia, matyt, buvo audžiama namų kiemuose. Moterys ir vyrai turėjo austi, verpti, aprūpinti imperiją drabužiais ir virvėmis – tai buvo ir duoklė. Ausdavo moterys, o vyrai vydavo virves ir siūdavo drabužius.

Drabužiai ir papuošalai

Aprangos stiliai Vidurio ir Pietų Amerikoje buvo labai skirtingi, bet abiejose srityse jie atspindėjo žmogaus padėtį visuomenėje. Aukštos padėties žmonės nešiojo plono, spalvingo ir puošnaus audinio drabužius. Inkai siūdavo drabužius iš vilnos, nors pakrantėje labiau mėgo medvilnę. Paprasti žmonės dėvėjo alpakų vilnos, o didikai – šilkinės vikunijų vilnos drabužius. Vidurio Amerikoje drabužiai buvo siuvami iš medvilnės ar kitų augalų pluošto. Visi drabužiai buvo labai paprasti. Daugelis jų tebuvo medžiagos gabalas, apsuktas apie kūną. Abiejų sričių vyrai nešiojo strėnjuostes. Actekų moterys klubus apsijuosdavo sijonais. Vyrai ant peties užsimesdavo apsiaustus. Kai kurie drabužiai – pončai ir tunikos – buvo užsimaunami per galvą ir susiūti šonuose.

KEPURĖ
Andų srities gyventojai nešiojo megztas vilnones ar medvilnines kepures. Ši graži Čimu kepurė su įvairiaspalviais raštais neįprasta tuo, kad pasiūta iš austos vilnos.

KREPŠYJE
Visi Peru vyrai po apsiaustais persimetę per petį nešiojosi nedidelį krepšį. Jame laikė kokamedžio lapus, kuriuos kramtydavo, ir laimę nešančius amuletus.

SANDALAI
Inkai darydavo sandalus iš lamos kaklo odos. Kitose srityse sandalai buvo daromi iš vilnos arba, kaip matome čia, iš alavijų pluošto.

BERANKOVIS PONČAS ***dešinėje***
Kartais pončai buvo puošiami dailiais raštais. Drabužis buvo toks svarbus, kad su pončais buvo laidojami mirusieji. Peru aukštikalnėse tiek vyrai, tiek moterys dėvi pončus ir dabar.

ANDŲ MOTERS SUKNELĖ
Nors čia pavaizduota XVIII a. perujietė, ji apsirengusi panašiai kaip inkų moteris: ilga suknelė iš stačiakampio audinio gabalo, ilgas apsiaustas ir sandalai.

VAIKO PONČAS ***kairėje***
Kai kuriuose senovės Peru kapuose rastas mumijas dengė dailaus audinio987 pončai. Šis mažas pončas rastas vaiko kape. Jis išaustas iš vilnos su paukščių piešiniais įstrižose juostose.

KRIAUKLIŲ VĖRINYS
Vidurio Amerikoje tik valdovas ir didikai galėjo nešioti tokius papuošalus kaip galvos ar rankų raiščiai, apyrankės arba nosies, lūpų ir ausų puošmenos. Netgi tokius kriauklių vėrinius kaip šis galėjo nešioti ne kiekvienas.

DRABUŽIS PAGAL PADĖTĮ
Actekai dėvėjo drabužius pagal užimamą vietą visuomenėje. Įmantrūs galvos apdangalai ir brangios medžiagos rodo, kad čia vaizduojami aukštuomenės žmonės.

SUDERINTI DRABUŽIAI
Ši majų moteris priderino vieną prie kito turbaną, sijoną ir skraistę. Jos gražūs ilgi plaukai surišti ant nugaros baltais kaspinais. Ausyje matyti plunksnų papuošalas, o apyrankė galbūt odinė.

Skėtis

Prašmatnus galvos apdangalas su dviem klostėmis

Suknelė su skylėmis rankoms ir keturkampe iškirpte

Majų moterys paprastai vaikščiojo basos

PRAŠMATNI PONIA
Ši figūra – išsipuošusi aukštą padėtį užimanti majų moteris. Ji dėvi galvos apdangalą su dviem klostėmis ir mėlynus, matyt, turkio auskarus. Karoliai panašūs į majų nefrito vėrinius, o ant abiejų rankų – apyrankės. Vienoje rankoje laikomu skėčiu ji prisidengusi veidą.

PUOŠNUS APSIAUSTAS
Tokie dailūs ir puošnūs apsiaustai, kaip šio aukšto rango kariuomenės vado, buvo nešiojami visoje Vidurio Amerikoje.

VYRŲ MADA
Ši natūralaus dydžio misteko galva rodo, kokius papuošalus jie nešiojo. Mistekas apsirišęs galvą raiščiu su paukščio galvute priekyje ir mėlynais skridiniais šonuose. Plaukai palaidi, jis įsivėręs mėlynus auskarus. Lūpos išmargintos juodais ir baltais taškeliais – tai turbūt burnos puošmena.

Puodžių menas

MAJŲ FRESKINIS INDAS
Majams buvo įprasti tokios formos indai kaip šis puodas su jaguaro piešiniu. Jis buvo padengtas tinku ir ištapytas dar drėgnas (panašiai tapomos freskos).

PUOŠNI keramika – vienas iš nuostabiausių senovės Andų kultūrų bruožų. Vidurio Amerika taip pat turėjo turtingas puodininkystės tradicijas. Nei vienoje, nei kitoje srityje puodžiai nenaudojo žiedžiamojo rato. Jie lipdė įvairiausių formų puodus, paskui juos ištapydavo, išraižydavo ar įspausdavo juose raštus. Gražiausia keramika buvo skirta turtuoliams arba apeigoms. Kasdieniai puodai buvo paprastesni. Kadangi Andų kultūros neturėjo rašto, keramika daug pasako apie ją kūrusių žmonių religines pažiūras ir visuomenės kultūrines įtakas.

ARIBALAS
Puiki inkų keramika paprastai būna kelių standartinių formų. Tipiškiausias yra „aribalas" – ąsotis kūginiu pagrindu ir ilgu platėjančiu kakleliu.

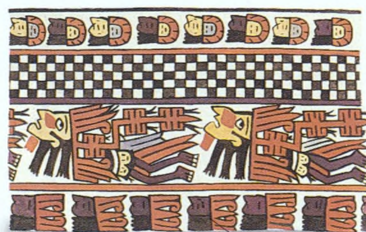
Šiame ąsotyje laikytas vanduo, o gal čičos alus

MOČĖS INDAS VARLĖ
Močės puodžiai, remdamiesi fantastiniais ir realistiniais vaizdiniais, mėgo lipdyti gyvūnų, žmonių figūras ir augalus. Tokie indai su ąsa-snapeliu buvo patogūs nulieti skysčiui, aukojamam dievams.

Varlės pavidalo indas su ąsa-snapeliu

Iš puodo lipdymo būdo, jo formos ir puošybos mokslininkai nustato jo amžių

NASKOS PUODAS
Naskos kultūra ypač pasižymi spalvinga keramika, išpuošta realistiniais ir mitologiniais padarais, kaip šis demonas žmogaus kūnu.

Naskos indo išklotinėje matyti, kaip jis puoštas

Nefrito ir kriauklių akys

Kriauklės atskalos

INDAS VIŠČIUKAS
Tai puikus Teotihuakano puodžių kūrybingumo ir lakios vaizduotės pavyzdys. Šio „viščiuko" akys padarytos iš nefrito ir kriauklių, o kūnas nusagstytas įvijomis kriauklelėmis.

DAŽŲ PALETĖ
Panašu, kad Teotihuakano puodžiai turėjo savotišką paletę dažams maišyti. Jie naudojo tiek augalinius, tiek mineralinius pigmentus. Šis molinis daiktas galbūt ir buvo dažų paletė.

Molinė deivė

Deivės forma

FIGŪRĖLĖ IR FORMA
Ši deivės su dviem vaikais figūrėlė padaryta naudojant molio formą. Galbūt ji stovėjo ant altoriaus valstiečių namuose, nes jie neturėjo už ką įsigyti didesnės ar geresnės statulos.

ACTEKŲ DUBUO
Šis dubuo ištapytas abstrakčiu zigzagų raštu. Indai paprastai buvo tapomi tik dviem spalvomis, kaip ir šis dubuo.

Kolibris tupi ant taurės graižo

MISTEKŲ TAURĖ
Ši graži mistekų taurė papuošta kolibriu, tupinčiu ant jos graižo. Ant jos kojelės mistekų meistrų mėgstamas laiptinis motyvas.

Laiptinis motyvas

Urna, rasta actekų Didžiojoje šventykloje

LAIDOJIMO URNA
Kai kurie molio indai buvo ne ištapomi, o išraižomi. Raižinys šioje urnos pusėje vaizduoja barzdotą dievą su vėriniu. Vienoje rankoje jis laiko iečiasvaidį, kitoje ietis.

Plunksnų dirbiniai

PLUNKSNŲ MOZAIKOS
Senovės Meksikoje buvo nagingų plunksnų meistrų „gildija". Jie klijavo ir pynė sudėtingas plunksnų mozaikas. Jų darbo metodus tyrinėjo ir pavaizdavo elgetaujantis ispanas vienuolis, vardu Bernardinas de Saagunas.

RYŠKIASPALVĖS IR BLIZGANČIOS atogrąžų paukščių plunksnos Vidurio Amerikoje ir Andų srityje buvo vertinga prekė ir tiko duoklei mokėti. Atogrąžų paukščiai buvo medžiojami ir auginami nelaisvėje dėl savo plunksnų, iš kurių buvo sudėliojami stulbinantys raštai ir piešiniai. Vidurio Amerikoje labiausiai vertintos mirguliuojančios žalios kecalio plunksnos. Inkai plunksnas naudojo aprangai ir įausdavo jų į drabužius, dėvimus ypatingomis progomis. Plunksnomis jie taip pat puošė galvos apdangalus ir tunikas, be to, dėliojo iš jų mozaikas (jomis buvo apklijuojami tokie kieti daiktai kaip skydai). Actekų meistrai iš plunksnų darė gražius apdarus tik diduomenei, o majai – nuostabius galvos apdangalus, kurie driekdavosi žmogui ant nugaros, ir jis atrodydavo panašus į ką tik nutūpusį paukštį.

Aukšta plunksnų kepurė

PLUNKSNŲ APSIAUSTAS IR KEPURĖ
Toks plunksnų apsiaustas vadinamas ponču. Kiekviena plunksnelė rūpestingai prisiūta prie medvilninio audinio, kad susidėstytų stilizuotų pelėdų ir žuvų piešinys. Senovės Peru, pvz., Čimu ir inkų kultūrose, buvo patyrusių plunksnų dirbinių meistrų.

SPALVŲ PUOKŠTĖ
Senovės perujiečiai iš atogrąžų paukščių plunksnų darė labai spalvingas vėduokles. Vėduoklės padėdavo atsivėsinti karštame klimate. Iš plunksnų – ypač papūgų, savo mėgstamiausių paukščių, plunksnų – perujiečiai darydavo ir daug kitų naudingų daiktų.

PLUNKSNINIS GALVOS APDANGALAS
Šis paprastas Peru galvos apdangalas greičiausiai padarytas iš Amazonės baseino paukščių. Daiktai iš egzotiškų paukščių plunksnų simbolizavo aukštą padėtį.

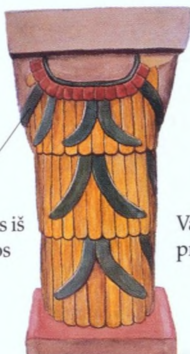
MONTESUMOS GALVOS APDANGALAS
Tai kopija galvos apdangalo, kurį, kaip manoma, dėvėjęs Montesuma, paskutinis actekų valdovas. Jis buvo tarp trofėjų, Korteso pasiųstų į Ispaniją (p. 62–63). Jis padarytas iš žalių kecalio plunksnų, mėlynų kotingo plunksnų ir aukso skritulėlių.

MEKSIKIEČIŲ VĖDUOKLĖ
Ši vėduoklė padaryta iš kelių rūšių paukščių plunksnų. Tokias prabangias vėduokles turėjo aukšti pareigūnai.

PLUNKSNOS AKMENYJE
Ši akmenyje iškalta „atlanto“ statula iš Čičen Icos šventyklos iš pradžių visa buvo ištapyta. Akvarelės rodo, kokia ji turėjo būti. Statula dėvi ilgą plunksnų apsiaustą ir plunksninį galvos apdangalą.

KARIO APRANGA
Actekų kario rangą atspindėjo plunksnų apdaras. Šį puošnų apdarą su skydu ir galvos apdangalu dėvėjo aukšto rango karys.

PRAEITIES ATKŪRIMAS
Šios britų dailininkės Adelos Breton akvarelės padeda suprasti, kaip buvo ištapytos senovinės skulptūros ir kaip iš pradžių atrodė Čičen Icos pastatai.

Taurieji metalai

LŪPŲ PUOŠMENA
Tokiomis erelio galvomis kaip šis mistekų dirbinys mėgta puošti lūpas. Didžiuma mistekų aukso dirbinių buvo skirta actekų didikams. Tokios puošmenos buvo įveriamos po apatine lūpa.

NUOSTABIUS DIRBINIUS iš tauriųjų metalų Peru meistrai darė jau prieš 3500 metų – toks seniausio dirbinio, rasto Anduose, amžius. Metalų apdirbimo būdai pamažu tobulėjo, ir prieš Kristų metalų apdirbimas plačiai paplito Pietų Amerikoje, o apie 850 pr. Kr. jį perėmė Vidurio Amerika. Labiausiai paplitę taurieji metalai Amerikoje yra auksas, sidabras ir platina. Iš jų daugiausia buvo daromi apeigų reikmenys ir dailūs papuošalai. Taip pat buvo naudojami aukso ir sidabro bei vario ir aukso lydiniai (pastarasis vadinamas *tumbaga*). Dėl didelės aukso vertės auksiniai papuošalai bylojo apie asmens turtą ir galią. Kai turtingas žmogus mirdavo, jo kapas būdavo prikraunamas brangių aukso ir sidabro daiktų, inkrustuotų brangakmeniais.

AUKSINĖ BŪTYBĖ
Pietų Amerikos senovės auksakaliai kaldavo įvairias fantastines būtybes. Ši figūra – nei žmogus, nei gyvūnas.

INDAS SU ATVAIZDU
Šis indas vadinamas portretiniu, nes, matyt, vaizduoja tikro asmens veidą. Šie indai dažnai būdavo iš kalstyto sidabro.

SIDABRO TAURĖ
Tokia taurė paprastai vadinama *kero*. Daug jų rasta visoje Andų srityje, kapinynuose kartu su kitais prie mirusiųjų padėtais daiktais. Iš tokių taurių buvo geriama *čiča*, kukurūzų alus. Kai kurios inkrustuotos turkiu. Ši taurė – Čimu meistro dirbinys, padarytas prieš inkų periodą.

DAILUS VĖRINYS
Iš nedaugelio auksinių daiktų, išlikusių Meksikos baseine, dauguma rasta actekų Didžiojoje šventykloje. Šio vėrinio karoliai – tuščiavidurio aukso. Vieni jų lygūs, o kiti papuošti spiraliniu piešiniu.

AUKSAS NOSYJE
Šis mistekų papuošalas – vienas iš nedaugelio išlikusių nosies puošmenų. Kai kurie nosies papuošalai yra drugelių ir kitų gyvūnų formos. Šis papuošalas žavi savo paprastumu.

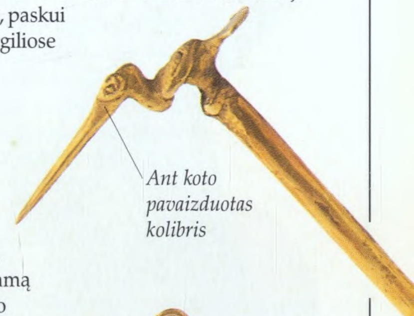
TARŠKYNĖ
Ši išlieta aukso tarškynė vaizduoja dievą šikšnosparnį. Dievas vienoje rankoje laiko žaibą, o kitoje lazdą.

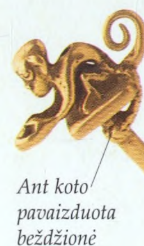

AUKSINGO SMĖLIO PLOVIMAS
Didžiąją dalį aukso Peru indėnai gaudavo iš jo telkinių upėse, kur auksas yra netoli paviršiaus. Ugnimi užgrūdintomis kasamosiomis lazdomis jie kasdavo smėlį, paskui plaudavo jį negiliose geldose.

AUKSAKALYS
Auksakalys actekų visuomenėje užėmė aukštą padėtį. Sudėtingiausius daiktus jis darydavo „ištirpusio vaško“ būdu. Pirmiausia išpjaustydavo bičių vaško formą ir kruopščiai aplipdydavo ją moliu. Formą pakaitinus vaškas ištirpdavo ir ištekėdavo, o forma būdavo pripilama skysto metalo. Šioje iliustracijoje auksakalys rengiasi lydytą auksą pilti į formą.

KALKIŲ SAMTELIAI
Šie mažyčiai kalkių samteliai buvo naudojami ruošiant narkotiką, vadinamą *koka*. Ant kokamedžio lapo užbėrus kalkių miltelių, lapas būdavo susukamas ir kramtomas.

AUKSINĖ SAPOTEKŲ FIGŪRA
Daugybė aukso dirbinių, regis, vaizduoja svarbius žmones arba dievus. Jų dėvimi ir laikomi daiktai galbūt turėjo simbolinę reikšmę, bet mes galime tik spėlioti, ką jie simbolizuoja. Ši stačia auksinė figūra veikiausiai sapotekų auksakalio darbas. Ant figūros kaklo kabo pakabukas su galva ir trimis varpeliais.

Lamos labai vertintos Andų srityje, todėl daryta daug stilizuotų lamos figūrėlių

AUKSO LAMA
Inkai savo indus ir skulptūras liedavo pildami skystą metalą į formą. Tokie dirbiniai kaip ši lamos figūrėlė kartais būdavo sulydomi po du.

Brangieji akmenys

INKAI, MAJAI IR ACTEKAI mėgo įvairiausius akmenis ir įgudę meistrai dirbo iš jų puikius daiktus. Inkai teikė pirmenybę turkiui ir inkrustuodavo juo aukso ir sidabro dirbinius. Majai ir actekai ypač mėgo įvairiaspalvius blizgančius akmenis, tokius kaip nefritas ir apskritai visi žali akmenys, turkis, oniksas, kalnų krištolas ir porfyras (tamsi raudona uoliena). Jie darė iš jų papuošalus ir įvairius indus, kaukes ir skulptūras. Brangiausiu jie laikė nefritą. Jis buvo siejamas su vandeniu ir kukurūzais – nuo kurių priklausė jų visas gyvenimas. Ir Vidurio Amerikoje, ir Andų srityje buvo labai vertinamas ir kruopščiai apdirbamas turkis.

TURKIO VĖRINYS
Andų srityje iš turkio buvo daromi papuošalai ir indai, juo puošiamos statulos. Šis vėrinys tikriausiai inkų darbo.

TURKIO IR AUKSO VĖRINYS
Turkis buvo labai vertinamas Andų srityje. Bet jo dirbinių išliko nedaug, tarp jų šis dailus inkų vėrinys.

ČIMU MOTERIS
Ši Čimu statulėlė (kairėje) vaizduoja moterį su galvos apdangalu ir vėriniu, suvertu iš įvairių karolių, turbūt kriauklių ir akmenų.

ŠIKŠNOSPARNIS VAMPYRAS
Ši sapotekų mozaikinė kaukė padaryta iš 25 nefrito akmenų. Tai tarsi žmogaus galva, pridengta šikšnosparnio kauke. Šikšnosparnis buvo svarbus simbolis sapotekų mene.

ONIKSO TAURĖ
Vidurio Amerikoje iš onikso buvo daromi daiktai aukštuomenei. Meistras paimdavo didelį onikso akmenį ir išskobdavo jį obsidiano įrankiais (viršuje). Daug onikso dirbinių apvalūs kaip ši taurė (apačioje), nes tokią formą buvo lengviausia išpjauti.

KAIP TĖVAS, TAIP SŪNUS
Tokie meistrai kaip šis brangakmenių gludintojas išmokydavo savo meno sūnus, ir šie suaugę perimdavo tėvo amatą. Actekai tikėjo, kad brangakmenių gludintojo ir auksakalio menas atėjo iš toltekų, kuriuos jo išmokė dievas Kecalkoatlis.

Fragmentas iš Mendosos kodekso

TURKIO KAUKĖ *dešinėje*
Vienas iš puikiausių Vidurio Amerikos menų buvo mozaikos, ypač iš turkio. Ši kaukė, vaizduojanti dievą Kecalkoatlį, yra vienas iš geriausiai išsilaikiusių Meksikos turkio mozaikų pavyzdžių.

KARALIAUS KAUKĖ
Kai majų valdovas Pakalis mirė, jis buvo palaidotas po didinga Palenkės piramide šventykla. Jo kūnas buvo nuklotas brangenybėmis ir brangiųjų akmenų, tokių kaip nefritas, dirbiniais. Ši mozaikinė nefrito kaukė su kriauklėmis ir obsidianu inkrustuotomis akimis dengė veidą. Visus jo pirštus puošė nefrito žiedai.

NEFRITO PAPUOŠALAS
Tokį lūpų papuošalą actekai ir majai nešiojo po apatine lūpa. Actekai lūpų puošmenas didikams darė iš daugelio medžiagų, ypač iš aukso ir nefrito.

NEFRITO VĖRINYS
Šį olmekų vėrinį su žmogaus galva dėvėjo aukštuomenės žmogus. Turtuoliai Vidurio Amerikoje nešiojo daug papuošalų, tarp jų vėrinius ir apyrankes.

Kojotas plačiai pražiojęs nasrus

Kario akys žvelgia iš kojoto kaukės

KARYS KOJOTAS
Ši puošmena – nepakartojamas toltekų meno pavyzdys. Jis išsiskiria ir tuo, ką vaizduoja, – karį kojotą iš toltekų miesto Tulos. Galvą dengia perlamutro mozaika.

TATUIRUOTĖS
Actekai ir majai ne tik nešiojo papuošalus, bet ir tatuiruodavo kūną. Tai buvo daroma visoje Vidurio Amerikoje.

Kaukės

IŠTISUS ŠIMTMEČIUS Vidurio ir Pietų Amerikoje buvo daromos aukso, obsidiano, nefrito ir medžio kaukės, kartais inkrustuotos turkiu ir koralu. Kaukes buvo įprasta dėti ant mumijų ryšulių, kad mirusieji būtų apsaugoti nuo pomirtinio gyvenimo pavojų. Jos buvo dėvimos ir per šventes. Inkams ir actekams, kuriems muzika ir šokis (p. 56–57) buvo religinių jausmų išraiška, kaukės ir kostiumai turėjo simbolinę prasmę. Net ir dabar Vidurio Amerikoje ir Andų srityje žmonės per šventes dar dedasi kaukes.

Nefrito auskarai

ŽMOGAUS KAUKĖ
Ši dailiai išpjaustyta žalio akmens kaukė buvo auka dievams, rasta actekų Didžiojoje šventykloje. Ji inkrustuota kriauklėmis ir obsidianu, o ausų lezgeliai pradurti, kad būtų galima įverti auskarus.

Į šias skyles kaukėje galbūt buvo įverti plaukai

KALSTYTO VARIO KAUKĖ
Tokių kaukių kaip ši vario kaukė (kairėje) rasta ant mumijų ne viename Andų kapinyne. Juo turtingesnis buvo žmogus, juo prašmatnesnės būdavo laidotuvės ir brangesni audiniai mumijai apvynioti.

Kaukė padaryta iš akmens

VEIDO VERTĖ
Actekų Didžiojoje šventykloje rasta daug daiktų iš Meskalos srities, tarp jų ir kaukių. Ši kaukė buvo atiduota actekams kaip duoklė (p. 26–27).

MAJO GALVA
Iš daugelio galvų ir kaukių galime įsivaizduoti, kaip atrodė žmonės. Ši galva rodo, kad majai deformuodavo kaukoles – viršugalvis ištįsdavo, kakta tapdavo nuožulni.

AUKSINĖ KAUKĖ
Ši Čimu pomirtinė kaukė padaryta iš plono lakštinio aukso. Ji, matyt, buvo uždėta ant mumijos veido. Nosies puošmena su aukso skritulėliais buvo padaryta atskirai.

Akys papuoštos smaragdo karoliukais

Kriauklių akys

Tikri plaukai, pririšti prie kaukės

KAUKĖ IŠ ANKONO
Peru kapinynuose rasta įvairiausių formų, spalvų ir dydžių kaukių. Ši dengė vienos mumijos veidą milžiniškose Ankono kapinėse vidurinėje Peru pakrantės srityje.

Turkio akmenėlių mozaika

Vėrinys iš koralo karoliukų

TEOTIHUAKANO KAUKĖ
Teotihuakanas garsėjo patyrusiais kaukių meistrais, kurie iš įvairių medžiagų darė realistines kaukes. Šią kaukę puošia turkio ir koralo (aplink nosį) mozaika. Akių vyzdžiai padaryti iš obsidiano, o baltymai – kriauklių inkrustacija.

Susiraukęs veidas, panašus į jaguaro snukį

PUSIAU JAGUARAS, PUSIAU ŽMOGUS
Olmekų menas sėmėsi įkvėpimo iš mitologijos ir religijos. Pasak olmekų mito, moteriai susijungus su jaguaru kilo giminė, turinti ir vieno, ir kito bruožų. Tai ir matome šioje nefrito kaukėje.

Medžiaginė kepurė su tikrais plaukais

NEPAPRASTA AUKA
Čankajaus kapuose pietiniame Peru rasta sėdinčių figūrų su medinėmis kaukėmis, aprengtų nuostabiais audiniais. Daugelis jų buvo palaidotos su mirusiaisiais kaip aukos dievams.

MOČĖS FLEITININKAS
Daug Močės indų – tikroviški žmonių ir jų pramogų paveikslai. Šis rodo, kad Andų srityje buvo grojama fleitomis.

Muzika ir šokis

ACTEKŲ, MAJŲ IR INKŲ gyvenimas neįsivaizduojamas be muzikos, dainų ir šokių. Scenos su grojančiais ir šokančiais žmonėmis puošia daugelį molinių indų, ypač tų, kuriuos nulipdė Močės puodžiai. Mėgstamiausi instrumentai tiek Vidurio, tiek Pietų Amerikoje buvo tarškynės, švilpynės, trimitai, fleitos, vario varpai ir kriauklės. Styginiai instrumentai čia buvo beveik nežinomi. Pietų Amerikoje muzika nebuvo labai įvairi, ir dažnai muzikos instrumentu būdavo grojamas tik vienas tonas. Šioms civilizacijoms muzika ir šokiai glaudžiai siejosi su religija. Visi – tiek valdovai, tiek valstiečiai – dalyvaudavo šokiuose, ypač skiriamuose dievams.

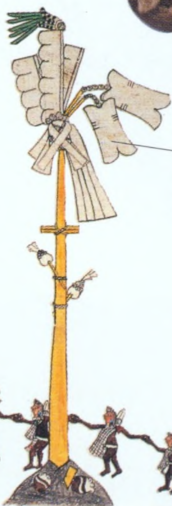

Šuns galvos pavidalo tarškynės galas

MOLIO TRIMITAS
Močės trimitai buvo tiesūs arba riesti. Šis baigiasi dviem galvomis, panašiomis į katės, kurios galbūt simbolizuoja kokį dievą. Tokia spiralės forma ypač būdinga Močės trimitams.

Išsižioję nasrai su iltimis, lyg urzgiančios katės

Stulpas išpuoštas popieriaus lapais ir vėliavomis

Būgnas aptemptas kačių šeimos plėšrūno oda

MIRUSIŲJŲ ŠVENTĖ
Be muzikos ir šokių neapsieidavo nei šventės, nei apeigos. Ši iliustracija rodo, kaip žmonės, susiėmę už rankų, šoka aplink stulpą per mirusiųjų šventę. Stulpas išdabintas popieriaus lapais ir trimis didelėmis vėliavomis, viena iš jų papuošta plunksnomis. Actekai vėliavomis puošdavo mirusiojo atvaizdą. Ši šventė trukdavo visą dieną, ir žmonės šokdavo pagal žynio mušamo būgno taktą. Šokėjai šioje iliustracijoje – belaisviai, kurie vėliau bus sudeginti kaip aukos.

Actekų laikais mušta dviejų rūšių būgnus – *huehuetlį* arba *tlapanhuehuetlį* (vertikalų būgną) ir *teponastlį*, arba horizontalų būgną

INKŲ ŠVILPYNĖS

Mėgstamiausias Andų muzikos instrumentas buvo švilpynės, vadinamos siringe, arba Pano fleita. Jos paprastai buvo daromos iš nendrių arba molio. Švelnūs garsai aidėdavo pučiant pro vieną švilpynių galą. Šios inkų švilpynės padarytos iš plėšriojo paukščio kondoro plunksnų spaiglių.

MUZIKOS ŠVENTĖS

Dauguma inkų instrumentų buvo pučiamieji ir mušamieji. Čia matome, kaip per šventę moterys dainuoja, šoka ir muša būgną, o vyrai groja fleitomis, arba *kenomis.*

MOLIO TARŠKYNĖ

Tarškynės buvo daromos iš molio, metalo arba vaisių kauliukų vėrinių. Šios Močės tarškynės vienas galas baigiasi šuns galva, o rankena yra žmogaus galvos pavidalo.

Žmogaus galva

SAVITA FLEITA

Actekai ir majai grodavo įvairiomis fleitomis, ne tik paprastomis tiesiomis, bet ir sudėtingesnėmis, kaip ši fleita, papuošta moters figūra. Moteris stovi ant skridinio su keliomis skylutėmis. Tai vienintelė tokia fleita, rasta Vidurio Amerikoje. Ja tikriausiai buvo grojama per religines šventes.

RITMO MUŠIMAS

Horizontalus būgnas, *teponastlis*, buvo tuščiaviduris rąstas su skyle apačioje ir pailga įpjova viršuje. Jis buvo mušamas lazdelėmis su kaučiuko galais. Ši kodekso iliustracija (dešinėje) vaizduoja actekų orkestrą su tokiu būgnu. Būgnai buvo puošiami labai įvairiai – tiek įmantriais raižiniais, tiek realistiniais gyvūnų ar žmonių atvaizdais. Kai kurie būgnai buvo ištapyti arba paauksuoti. Šio būgno raižinys vaizduoja žmogų palaidais plaukais ir kutuotu galvos apdangalu, papuoštu plunksnomis.

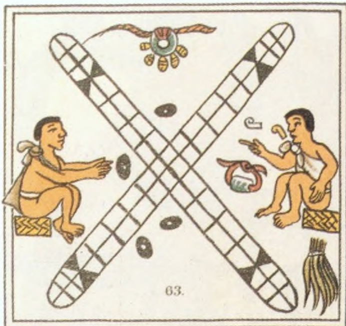

ACTEKŲ ORKESTRAS

Šokį lydėdavo moliūgo (ar moliūgo formos) tarškynių garsai. Jos vaizduojamos actekų knygose ir majų sieninėje tapyboje. Ši iliustracija rodo, kaip vyrai krato tarškynes, vienas būgnininkas muša *teponastlį*, o kitas *huehuetlį*.

Sportas ir žaidimai

AMŽIAUS ŽAIDIMAS
Patolji buvo žaidžiamas ant keturių padalų lentos. Vietoj kauliukų naudotos pupelės, o „šaškės" buvo įvairių spalvų akmenėliai. Lenta buvo padalyta į 52 dalis, kaip ir actekų amžius.

KAIP VISAS ACTEKŲ GYVENIMAS, sportas ir žaidimai taip pat sukosi aplink religiją. Actekai žaidė *patolji*, žaidimą ant lentos, panašų į triktraką, ir *ulamą*, kamuolio žaidimą, kurį Vidurio Amerikoje daug anksčiau už actekus jau mokėjo kitos senovės Meksikos civilizacijos, tokios kaip majai. Kamuolio žaidimas buvo ne tik sportas, bet turėjo ir religinę reikšmę: aikštė simbolizavo pasaulį, o kamuolys – saulę ir mėnulį. Dėl žaidimo rezultatų buvo lažinamasi, ir kai kurie žaidėjai prarasdavo viską, ką turėjo, net savo gyvybę.

IMTYNININKAS
Ši bazalto skulptūra, vaizduojanti atletišką vyrą pakeltomis rankomis ir sulenkta nugara, rodo, kad olmekai galbūt eidavo imtynių.

KAMUOLIO ŽAIDIMO ŽIEDAS
Kad laimėtų taškų, žaidėjai turėjo įmesti kamuolį į tokį žiedą. Žiedai buvo išpuošti, pvz., gyvatėmis ir beždžionėmis. Kai Meksikoje pasirodė ispanai (p. 62–63), jie rado daug akmens žiedų, stirksančių ant kamuolio žaidimo aikščių sienų.

Žaidėjai stumdavo kamuolį strėnomis

Antrankis

Kamuolio žaidimą galėjo žaisti tik kilmingieji

Pamuštas antstrėnis

KAMUOLIO ŽAIDĖJAS
Iš majų figūrėlių, vaizduojančių kamuolio žaidėjus, puikiai matyti, kokia buvo jų apranga. Žaidėjai dėvėjo šalmus, pirštines, taip pat minkštus odinius antkelius ir antstrėnius.

AKMENS KIRVIS
Kirviai kai kuriose Vidurio Amerikos kultūrose buvo naudojami per kamuolio žaidimą. Jie galbūt buvo prikabinami jungo priekyje per religines eisenas.

Puošniai iškalinėtas žalio akmens jungas

KAMUOLIO ŽAIDIMO AIKŠTĖ
Ši kamuolio žaidimo aikštė Čičen Icoje yra raidės I formos. Įmesti kamuolį į žiedą buvo labai sunku, nes žiedai kabėjo 8 m aukštyje.

ŽAIDIMAS
Nors niekas tiksliai nežino, kaip buvo žaidžiamas kamuolio žaidimas, aišku, kad jį tam skirtose aikštėse su kietu kaučiuko kamuoliu žaisdavo dvi komandos, kiekviena iš dviejų trijų žaidėjų. Žaidimas buvo pavojingas, nes kietas kamuolys, stumdomas strėnomis, lakstė iš vieno aikštės galo į kitą dideliu greičiu. Kamuolį liesti rankomis ir kojomis buvo draudžiama. Žaidimas skyrėsi, nelygu kada ir kur buvo žaidžiamas.

ŽALIO AKMENS JUNGAS
Tokie gražiai iškalinėti akmens jungai ir kirviai (viršuje kairėje) tikriausiai yra kopijos medinių arba odinių reikmenų, naudotų per apeiginį kamuolio žaidimą. Didžiulius, lenktus kaip pasaga jungus žaidėjai užsidėdavo ant liemens kaip apsauginius diržus. Akmens jungai tikriausiai naudoti kaip formos daryti jungams iš odos ar medžio.

TAŠKŲ STULPAS
Tokie taškų stulpai kaip šis, siekiantis apie 2 m aukščio, stovėdavo abiejose kamuolio žaidimo aikštės pusėse. Majų aikštėse buvo net trys įkasti stulpai. Neaišku, kaip taškai buvo skaičiuojami ir kokia tiksli šių stulpų paskirtis.

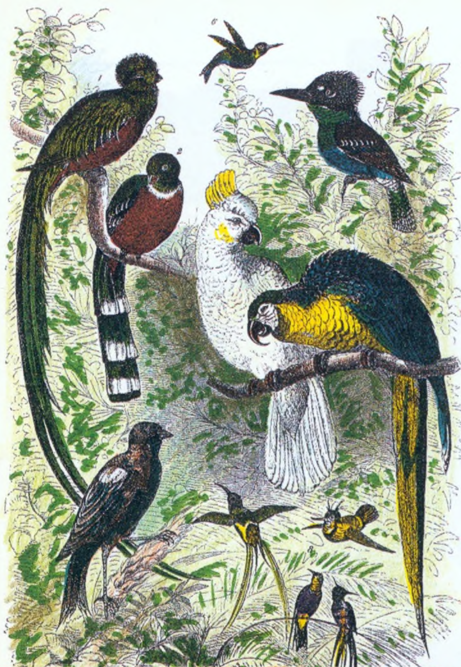

Kamuolio žaidimo aikštė (kodekso iliustracija)

SIMBOLINIS ŽAIDIMAS
Kamuolio žaidimą supo įvairūs tikėjimai. Įnirtingos varžybos simbolizavo mūšį tarp tamsos (nakties) ir šviesos (dienos). Tai buvo saulės mirties ir atgimimo vaidinimas. Taip pat žmonės tikėjo, kad juo daugiau jie žais kamuolio žaidimą, juo geresnis bus derlius.

PRALAIMĖJĘS VISKĄ PRARASI
Kamuolio žaidime priešingos komandos statydavo ant kortos viską. Pralaimėjusi komanda dažnai būdavo paaukojama. Ši iškalinėta plokštė vaizduoja žaidėją nukirsta galva. Kraujas, trykštantis iš jo kaklo, parodytas kaip gyvatės, kurios simbolizavo žemės derlingumą.

Gyvūnija

GYVŪNIJOS PASAULIS Vidurio ir Pietų Amerikoje buvo labai turtingas ir įvairus. Gyvūnai buvo reikšmingi ir kasdieniam gyvenimui, ir abiejų sričių religijoms. Gyvūnais, kurie buvo čia svarbūs, pvz., lapės, pelėdos, kolibriai, jaguarai, ereliai ar lamos, buvo puošiami meno dirbiniai. Kai kurie gyvūnai buvo prijaukinti – Vidurio Amerikoje kalakutas ir šuo, o Andų srityje – lama ir alpaka. Kartu su savo giminaičiais guanakais ir vikunijomis, lamos ir alpakos buvo auginamos dėl vilnos, mėsos ar kaip nešuliniai gyvuliai. Abiejose srityse buvo gausu elnių, triušių, ančių ir daug kitų valgomų paukščių. Atogrąžų miškuose veisėsi didžiausias kačių šeimos plėšrūnas pasaulyje – jaguaras, kuris, kaip ir gyvatės, buvo garbinamas ir kėlė baimę.

PAUKŠČIAI
Vidurio Amerikoje gyveno įvairūs spalvingi atogrąžų paukščiai – papūgos, kecaliai ir kiti. Žėrinčiomis jų plunksnomis buvo puošiami daiktai ir drabužiai (p. 48–49).

KECALIS
Šį paukštį senovės žmonės labai vertino. Jo ilgos tamsiai žalios plunksnos jiems buvo tokios pat brangios kaip nefritas ar auksas. Kai kurie jų dievai buvo su kecalio plunksnomis, be to, iš jų buvo daromi valdovų galvos apdangalai.

AUDINYS SU PAUKŠČIAIS *viršuje*
Parakaso kultūra garsėjo puošniais audiniais, kurie buvo dedami šalia mirusiojo. Ši audinio skiautė išpuošta Parakaso kultūrai būdingais raštais – stilizuotais paukščiais.

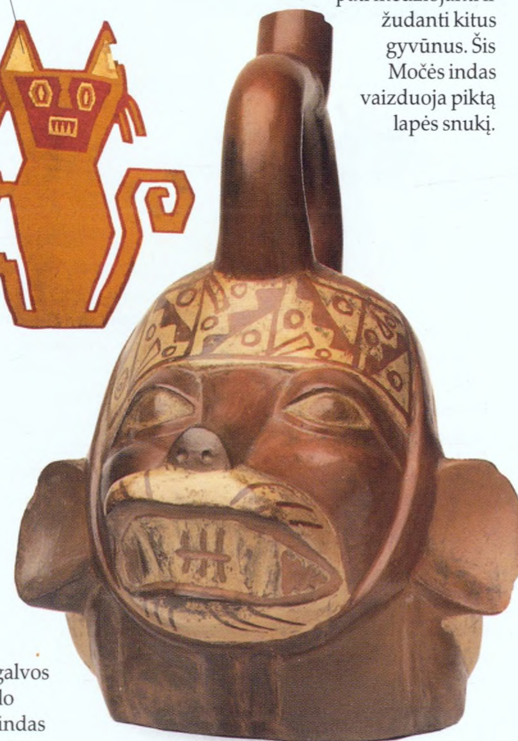
Šis toltekų indas – keramikos su švinu pavyzdys. Švinas molyje suteikia indui metalinį blizgesį

MOLINIS TOLTEKŲ ŠUO
Kai kurių rūšių šunis actekai ir majai penėdavo ir valgydavo, bet inkams valgyti šunieną atrodė bjaurus paprotys. Šunys lydėdavo į medžioklę. Pagal tikėjimą šunų taip pat reikėjo kelionei į pomirtinį pasaulį, nes jie padėdavo mirusiesiems persikelti per upes.

Figūros nagai ir ausys kaip katės, o uodega kaip beždžionės

AUDINIO „VELNIAS"
Daugelyje Parakaso audinių išausti arba išsiuvinėti gyvūnų atvaizdai, dažnai stilizuoti. Dėl geometrinių formų kartais sunku nustatyti, koks gyvūnas vaizduojamas.

LAPĖ
Actekai ir inkai medžiojo tokius žvėris kaip lapė, pati medžiojanti ir žudanti kitus gyvūnus. Šis Močės indas vaizduoja piktą lapės snukį.

Lapės galvos pavidalo Močės indas

Vikunijos gyvena Andų kalnų pievose

Vikunijos užauga iki 80 cm aukščio

ŠARVUOTIS
Actekai valgė šarvuočio mėsą, baltą ir panašaus skonio kaip vištiena. Majams šarvuotis siejosi su pomirtiniu gyvenimu.

Kai kurie šarvuočiai užauga iki 120 cm ilgio

Šarvuotis yra naktinis žinduolis, gyvenantis atogrąžų srityse

VIKUNIJOS
Kaip ir alpakos, vikunijos (viršuje) vertintos dėl vilnos. Drabužius, išaustus iš šios šilkinės vilnos, nešiojo tik inkų didikai.

ALPAKA
Alpakos gyvena Andų aukštikalnėse. Senovės perujiečiai laikė jas bandomis, nes jų, kaip ir vikunijų, ilgos vilnos puikiai tiko audiniams austi. Joms giminingi gyvūnai – guanakai ir lamos buvo žudomi dėl maisto, nors lamos daugiausia buvo naudojamos kaip nešuliniai gyvuliai. Senovės Andų gyventojai šiam gyvūnui aukojo aukas, nes jis padėjo jiems pragyventi.

Sapotekų indas, matyt, naudotas kaip smilkyklė

Koja papuošta jaguaro jauniklio galva

Ocelotas

OCELOTAS
Šis kačių šeimos plėšrūnas kartais vadinamas Meksikos tigru. Ocelotas kėlė didelę baimę. Kai kurie kariai, eidami į mūšį, apsigaubdavo oceloto kailiais.

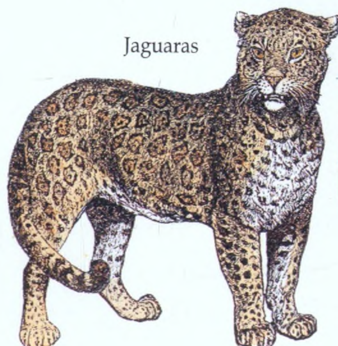
Jaguarai, ocelotai ir pumos gyvena atogrąžų miškuose

Puma

PUMA
Pumos tėvynė – Vidurio Amerika. Pumos buvo medžiojamos dėl kailio.

Jaguaras

ŠVENTASIS JAGUARAS
Jaguaras Vidurio ir Pietų Amerikoje buvo vienas iš ryškiausių simbolių. Buvo žavimasi jo jėga, žiaurumu, gudrumu ir medžiotojo sugebėjimais. Šis sapotekų indas (toliau dešinėje) vaizduoja jaguarą, stovintį ant trijų kojų.

Užkariautojai ispanai

KAI ISPANAI ATKELIAVO į Ameriką, jie nieko nežinojo apie Andų ir Vidurio Amerikos kultūras, galingas jų imperijas, prašmatnius rūmus, didingus inžinerinius įrenginius ir religiją, darančią įtaką visoms gyvenimo sritims. Ir Amerikos gyventojai nebuvo girdėję apie ispanus. Daug perspėjančių ženklų bylojo actekų valdovui Montesumai apie gresiantį pavojų. Inkų valdovas Huaina Kapakas taip pat buvo girdėjęs, kad pajūryje pasirodę keisti barzdoti žmonės. Kai 1519 Kortesas įžengė į Meksiką, o 1532 Pisaras atvyko į Peru, jie lengvai įveikė pasipriešinimą. Nors ispanų kariuomenės buvo nedidelės, turėdamos arklių ir patrankų, jos pasirodė stipresnės. Kortesas turėjo dar tą pranašumą, kad actekai tikėjo jį esant karalių ir dievą Kecalkoatlį. Per trumpą laiką actekų ir inkų pasaulis buvo sugriautas, jų šventyklos sulygintos su žeme, o imperatoriai nužudyti. Majai priešinosi iki 1542, kai ispanai įkūrė sostinę Meridoje.

MONTESUMA SVEIKINA KORTESĄ
Kai jie pirmąkart susitiko, Kortesas padovanojo Montesumai lanką, o Montesuma įteikė jam nuostabių dovanų – aukso, nefrito ir kitų brangių akmenų, plunksnų dirbinių. Kortesas atjojo raitas, o Montesuma buvo nešamas neštuvais. Ispanų kareiviai dėvėjo plieno šarvus, o actekai paprastus medvilnės apsiaustus. Šis susitikimas buvo lemtingas Meksikos užkariavimui. Montesuma nebuvo tikras, kas per vienas yra Kortesas – žmogus ar dievas, jų priešas ar gelbėtojas? Tolesni įvykiai parodė, kad Kortesas yra jų priešas.

ŽUDYNĖS
Konkistadorai ieškojo turtų. Susidūrę su gyventojų pasipriešinimu, jie juos žudė. Ši iliustracija vaizduoja žygį į Mičoakaną Meksikos vakaruose, per kurį daug didikų buvo išžudyta dėl to, kad nesutiko pasakyti, kur paslėptos jų brangenybės.

Tlaskalos valstybės kariai palaikė konkistadorus

AUKSINĖ MIRTIS
Ši scena iš Kingsboro kodekso vaizduoja, kaip duoklės rinkėjas ispanas, *enkomenderas*, baudžia Meksikos indėnus Tepetlaostoke. Deginami indėnai vėlavo sumokėti duoklę. Kaip duoklės buvo reikalaujama kukurūzų ir auksinių brangenybių.

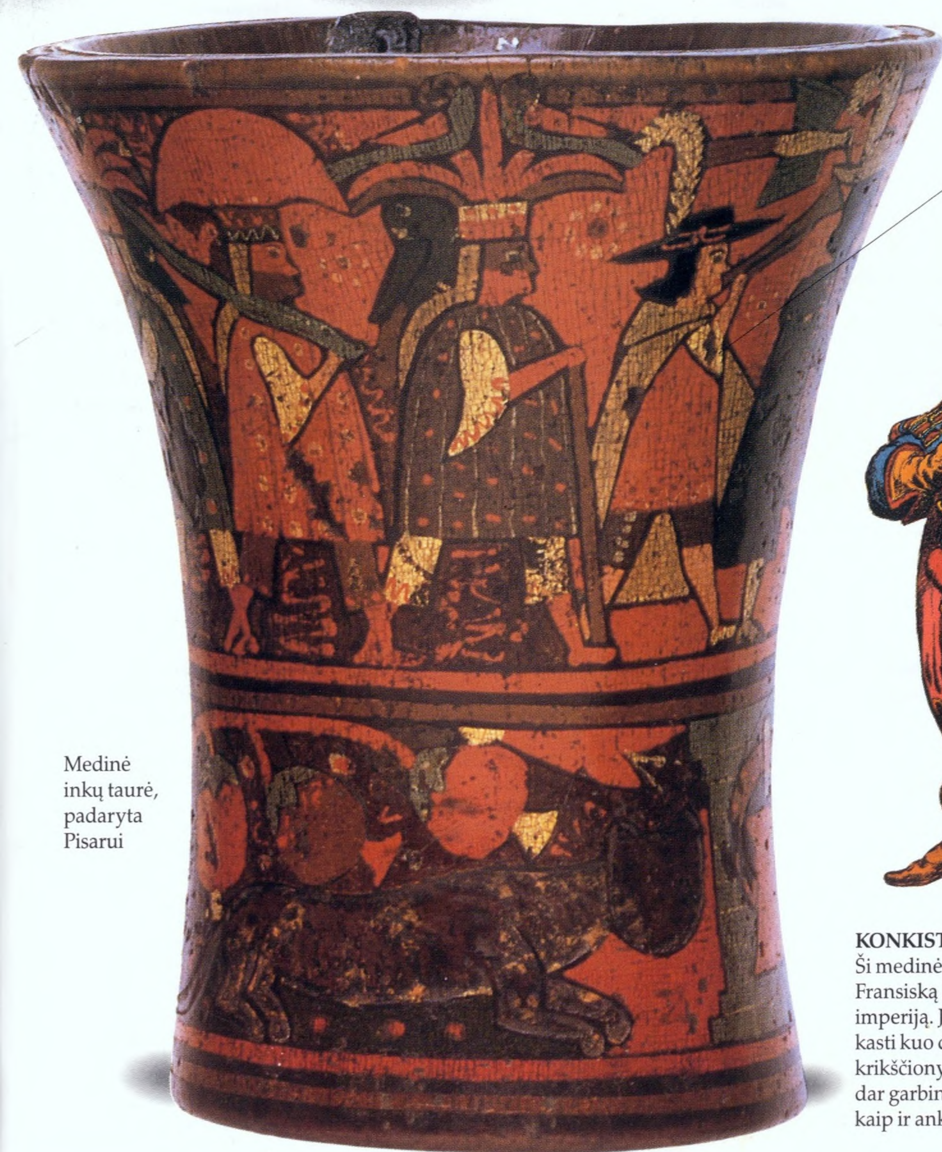

Auksiniai dublonai, nukalti iš aukso, iškasto Pietų Amerikoje

LIGA, KURIĄ IŠGYDO TIK AUKSAS
Kad priverstų Vidurio ir Pietų Amerikos gyventojus atiduoti jiems savo auksą, ispanai dažnai sakydavosi sergą liga, kurią išgydo tik auksas. Ir Kortesas, ir Pisaras atkeliavo į Ameriką ieškoti aukso ir rado jo begalę. Pradėjęs užkariauti Meksiką, Kortesas pasiuntė Ispanijos karaliui Karoliui V prigrobtų aukso ir sidabro dirbinių ir daug kitų gėrybių. Metams bėgant į Ispaniją išplaukė didžiuliai aukso kiekiai. Daugelio Ispanijos bažnyčių lubos ir šiandien paauksuotos Amerikos indėnų auksu.

BAUSMĖ
Ši iliustracija rodo, kaip ispanai bausdavo inkus. Mušdavo juos, pakabindavo žemyn galva. Matydami konkistadorų žiaurumą, ispanų elgetaujantys vienuoliai smerkė tokį tėvynainių elgesį.

Fransiskas Pisaras, Peru konkistadoras

Medinė inkų taurė, padaryta Pisarui

AUKSO GODULYS
Ši karikatūra vaizduoja gobšuolį Fransiską Pisarą, spoksantį į auksą iš savo naujos Peru kasyklos. Pisaras nieko neišmanė apie civilizaciją, kurią atėjęs sugriovė.

KONKISTADORO TAURĖ
Ši medinė taurė, *kero* (p. 50), vaizduoja Peru konkistadorą Fransiską Pisarą. Jo vadovaujami ispanai užvaldė inkų imperiją. Jie varė žmones iš drėkinamų žemių ir reikalavo kasti kuo daugiau brangiųjų metalų. Inkams buvo primesta krikščionybė, bet jie nesiskubino priimti naujos religijos ir vis dar garbino senuosius dievus. Inkai nepametė savo amatų, kaip ir anksčiau audė ir darė tokias medines taures.

Rodyklė

Padėka

Dorling Kindersley dėkoja:
Dra. Mari Carmen Serra Puche ir kitiems už fotografijas, Museo Nacional de Antropologia, Meksikas; Prof. Eduardo Matos Moctezuma ir kitiems už fotografijas, Great Temple Museum, Meksikas; Phil Watson, Birmingham Museum; Maureen Barry, Royal Museum of Scotland; British Museum; Pitt Rivers Museum; Cambridge University Museum of Archaelogy and Anthropology; Reynaldo Izquierdo (Meksika), Eugene Staken už fotografijas; Sue Giles, City of Bristol Museum; Jabu Mahlangu, Manisha Patel, Jill Plank, Sharon Spencer; Katharine Thompson; Lic. Victor Hugo Vidal Alvarez, Lic. Javier García Martínez, Tourist Office, Meksikas; Lynn Bresler už rodyklę; John Woodcock, Andrew Nash už iliustracijas.
Papildomos fotografijos: Geoff Dann (24vd); Steve Gorton (39vk); Peter Hayman (60ck; 60c); Dave King (61ac); James Stephenson (14ak; 62-63 viršuje; 63ak); Jerry Young (61vd; 61ck).

Iliustracijų šaltiniai
(v=viršuje, a=apačioje, c=centre, k=kairėje, d=dešinėje)

Archaeological Museum, Lima / e. t. archyvas: 20ak, 38ad, 51ad, 55ad; Arteaga Collection, Lima / e. t. archyvas: 15cd; Biblioteca Medicea Laurenziana, Florencija: 14vck, 48vk, 51c; Biblioteca Nacional, Madridas / Bridgeman Art Library: 62ck; Biblioteca Nazionale Centrale, Florencija: 21vk / Photo-Scala: 35ck, 37vk; Bibliothèquè de l'Assemblée Nationale, Paryžius: 30ak, 56ak, 59ak; Bristol Museums and Art Gallery: 29ad, 46c, 49ak, 62ad; British Library / Bridgeman Art Library: 17c, 19vk; British Museum / Bridgeman Art Library: 54ak; J. L. Charmet: 37ak, 44ak; Bruce Coleman Ltd: 16vd, 19vd, 60vk, 61vk, 61vc; Dorig / Hutchison Library: 7vd, 30ck, 34vd; e. t. archyvas: 22c, 32vk, 33vck, 38c, 40cd, 51ad, 57c, 58vk; Mary Evans Picture Library: 33ck, 45vc, 62ak / Explorer: 40vk; Robert Harding Picture Library: 11ak, 17vc, 18cd, 18ak; Michael Holford: 16c, 17vd, 33ak, 54ad, 56vk; Hutchison Library: 59vd; Kimball Morrison, South American Pictures: 18vd; Tony Morrison, South American Pictures: 13vk, 13ad, 15ac, 18ck, 27vk, 27vck, 30vd, 33vd, 40ac, 42vk, 43vc, 57vd; Museo Ciudad Mexico / Sapieha / e. t. archyvas: 12vc; Museo d'America, Madridas / Photo-Scala: 6ad; Museum Für Vülkerkunde, Viena: 49cd; Museum of Mankind / Bridgeman Art Library: 26vck, 52ad; National Palace, Meksikas / Giraudon / Bridgeman Art Library: (detalė, Diego Rivera „Sapotekų civilizacija") 9ak, (detalė, Diego Rivera „Kukurūzų auginimas") 24ac, (detalė, Diego Rivera „Tenočtitlano turgus") 53ak, / e. t. archyvas, (detalė, Diego Rivera „Taraskano civilizacija") 42cd; Peter Newark: 59vcd; NHPA / Bernard: 13vck / Woodfall: 19a; Pate / Hutchison Library: 17vcd; privati kolekcija / Bridgeman Art Library: 63ad; Rietberg Museum, Ciūrichas: 10ak; Nick Saunders / Barbara Heller: 18c, 19vck, 23vk, 31vd, 63vd; Ronald Sheridan / Ancient Art and Architecture Collection: 51vcd; South American Pictures: 34c; University Museum, Kuskas / e. t. archyvas: 10vd; Werner Forman Archive / Anthropology Museum, Verakrusas: 9vd, / Edward H. Merrin Gallery, Niujorkas: 45vd, / National Museum of Anthropology, Meksikas: 53vk; Michel Zabė: 30–31, 36ak, 47vck, 49c, 50vk, 51vd, 52ak, 52c, / NMA, Meksikas: 29vk.

ACTEKAI

Ši savita ir įspūdinga knyga jums papasakos apie actekus, inkus, majus ir prieš juos gyvenusias tautas. Iš puikių spalvotų fotografijų susidarysite nepakartojamą šių aukštų civilizacijų ginklų, įrankių, skulptūrų, metalo dirbinių ir keramikos vaizdą.

PAMATYSITE

actekų aukojimo peilį • Teotihuakano kaukę iš turkio ir koralo • kario erelio statulą • Peru mumijos ryšulį

SUŽINOSITE

kaip atrodė majų turgus • kodėl nefritą taip vertino Vidurio Amerikos gyventojai • kokią techniką naudojo actekų auksakaliai • kodėl tokios brangios buvo kecalio plunksnos

SUPRASITE

kodėl actekai aukojo žmones • kaip žaistas kamuolio žaidimas • kas yra Mendosos kodeksas • koks buvo majų kalendorius

ir daug kitų įdomių dalykų

ISBN 9986-02-660-1

A DORLING KINDERSLEY BOOK

